

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra obchodu a financí

Diplomová práce

**Zhodnocení vývoje pojistného na sociální zabezpečení
v České republice**

Štěpánka Sladká

© 2016 ČZU v Praze

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Bc. Štěpánka Sladká

Veřejná správa a regionální rozvoj

Název práce

Zhodnocení vývoje pojistného na sociální zabezpečení v České republice

Název anglicky

Evaluation of the Insurance Rate Development in Social Security in the Czech Republic

Cíle práce

Cílem diplomové práce je na základě analýzy legislativních změn systému pojistného na sociální zabezpečení v České republice zhodnotit relevantní dopady změn na výši pojistného u jednotlivých kategorií pojištěnců a na výběr pojistného a navrhnout řešení pro optimalizaci výběru pojistného.

Metodika

Při řešení problematiky bude provedena kompilace poznatků z odborné literatury, právních předpisů a dalších relevantních. Na základě analýzy legislativních změn v pojistném na sociální zabezpečení v České republice budou vyhodnoceny dopady na výběr pojistného a na výši pojistného u jednotlivých kategorií pojištěnců. Na základě syntézy poznatků budou navržena možná řešení pro optimalizaci systému výběru pojistného na sociální zabezpečení.

Doporučený rozsah práce

60 – 80 stran

Klíčová slova

Sociální zabezpečení, sociální pojištění, pojistné, sazba, plátce, zaměstnavatel, osoba samostatně výdělečně činná.

Doporučené zdroje informací

ARNOLDOVÁ, Anna. Sociální zabezpečení. 1. vyd. Praha: Grada, 2012, 350 s. ISBN 978-80-247-3724-9

KAHOUN, Vilém. Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly. Vyd. 1. Praha: Triton, 2009, 445 s. ISBN 978-80-7387-346-2.

KREBS, Vojtěch a kol. Sociální politika. 4. vyd. Praha: ASPI, 2007. 504 s. ISBN 978-80-7357-276-1.

TOMEŠ, Igor. Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost. Praha: Sociopress, 1996. 216 s. ISBN 80-902260-0-0.

ŽENÍŠKOVÁ, Marta. Pojistné na sociální zabezpečení: zaměstnavatelů, zaměstnanců, OSVČ, dobrovolně důchodově pojištěných : s komentářem a příklady k 1.1.2014. Olomouc: ANAG, 2014, sv. Práce, mzdy, pojištění. ISBN 978-80-7263-861-1.

Předběžný termín obhajoby

2015/16 LS – PEF

Vedoucí práce

Ing. Gabriela Kukulová, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra obchodu a financí

Elektronicky schváleno dne 14. 10. 2015

Ing. Helena Čermáková, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 11. 11. 2015

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 19. 03. 2016

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Zhodnocení vývoje pojistného na sociální zabezpečení v České republice" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 30.3.2016

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala paní ing. Gabriele Kukulové PhD., vedoucí diplomové práce, za její cenné rady a připomínky při zpracování diplomové práce.

Dále děkuji své rodině a svým blízkým za trpělivost a podporu během celého studia.

Zhodnocení vývoje pojistného na sociální zabezpečení v České republice

Souhrn

Téma diplomové práce bylo zvoleno „Zhodnocení vývoje pojistného na sociální zabezpečení v České republice“. Práce je rozdělena do dvou částí. První teoretická část obsahuje historii sociálního pojištění v Československu, jeho vývoj a popis současného stavu v kontextu s právními úpravami, kterými sociální pojištění v České republice prošlo. Ve druhé části práce je provedena analýza sociálního pojištění z veřejně dostupných dat, která jsou převedena do souhrnných tabulek a grafů. Analyzován je počet poplatníků pojistného, příjmy a výdaje na sociální zabezpečení, struktura pohledávek a úspěšnost výběru pojistného. V závěrečné části je provedeno zhodnocení současného systému sociálního pojištění v České republice a jsou předloženy návrhy zvýšení příjmů, tedy na stabilizaci systému sociálního pojistného.

Klíčová slova: Sociální zabezpečení, sociální pojištění, pojistné, sazba, plátce, zaměstnavatel, osoba samostatně výdělečně činná

Evaluation of the Insurance Rate Development in Social Security in the Czech Republic

Summary

This thesis topic was chosen "Assessment of development of social security in the Czech Republic." The work is divided into two parts. The first theoretical part includes the history of social insurance in Czechoslovakia, its development and description of the current situation in the context of the rules which the social insurance in the Czech Republic has passed. The second part is an analysis of social insurance from publicly available data, which are transferred into summary tables and graphs. Analyzed the number of payers of insurance premiums, income and expenditure on social security, debt structure and success of premium collection. The final section is an assessment of the current social insurance system in the Czech Republic and proposals to increase income, thus to stabilize the system of social insurance premiums.

Keywords: Social security, Social insurance, Premium, Premium rate, Premium payer, Employer, Self-Employed Person

OBSAH

1 Úvod.....	12
2 Cíl a metodika práce	13
2.1 Cíl práce.....	13
2.2 Metodika práce	13
3 Teoretická východiska	15
3.1 Sociální pojištění v Evropě	15
3.2 Sociální pojištění v České republice	17
3.2.1 Historický vývoj	17
3.2.2 Novodobý systém v ČR	20
3.2.3 Charakteristika organizačního uspořádání systému sociálního zabezpečení v České republice.....	21
3.2.4 Organizace sociálního pojištění	22
3.3 Pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti	25
3.3.1 Legislativní úprava	27
3.3.2 Poplatníci pojistného.....	27
3.3.3 Výše pojistného.....	29
3.3.4 Vyměřovací základ	30
3.3.5 Sazba pojistného	32
3.3.6 Maximální vyměřovací základ.....	35
3.3.7 Dobrovolné důchodové pojištění	36
3.4 Důsledky neplnění povinností	38
3.4.1 Penále.....	38
3.4.2 Pokuty	40
3.4.3 Přirážka k pojistnému	41
3.4.4 Pravděpodobná výše pojistného.....	42
3.5 Odvody na sociální pojištění ve světě a ve vybraných zemích Evropy	43
4 Analytická část.....	45
4.1 Počet poplatníků pojistného.....	45
4.2 Vývoj dávek nemocenského pojištění	47

4.3 Vývoj dávek důchodového pojištění.....	51
4.4 Vývoj příjmů na sociální pojistné.....	55
4.5 Pohledávky za plátcí pojistného	58
4.6 Úspěšnost výběru pojistného	63
5 Zhodnocení a doporučení.....	67
5.1 Návrhy na zvýšení výběru pojistného.....	67
6 Závěr	72
7 Seznam použitých zdrojů.....	74
Seznam použité literatury	74
Internetové odkazy.....	75
Právní předpisy	76

Seznam použitých zkratk

ČSSZ	Česká správa sociálního zabezpečení
DP	důchodové pojištění
mil	milion
mld	miliarda
NP	nemocenské pojištění
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OSVČ	osoba samostatně výdělečně činná
OSVČ DP	důchodově pojištěná osoba samostatně výdělečně činná
OSVČ NP	nemocensky pojištěná osoba samostatně výdělečně činná
OSSZ	okresní správa sociálního zabezpečení
ZAME	zaměstnavatelé

Seznam obrázků

Obrázek 1 - Struktura okresní správy sociálního zabezpečení	23
---	----

Seznam tabulek

Tabulka 1 - Aktuální sazby pojistného	32
Tabulka 2 - Maximální vyměřovací základ v jednotlivých letech.....	36
Tabulka 3 - Počet dobrovolně důchodově pojištěných osob	37
Tabulka 4 - Vývoj penále z prodlení	40
Tabulka 5 - Počet poplatníků pojistného v letech 2009 – 2014.....	45
Tabulka 6 - Příjmy a výdaje na nemocenské pojištění v letech 2008 – 2014.....	49
Tabulka 7 - Příjmy a výdaje na důchodové pojištění v letech 2008 - 2014.....	53
Tabulka 8- Vývoj počtu došlých žádostí o důchod.....	55
Tabulka 9 - Vývoj příjmů za roky 1993 – 2014	55
Tabulka 10 - Příjmy a výdaje na sociální zabezpečení	57
Tabulka 11 - Stav pohledávek ČSSZ v letech 1993 - 2014	59
Tabulka 12 - Struktura pohledávek ROK 2012	60
Tabulka 13 - Struktura pohledávek ROK 2013	61
Tabulka 14 - Struktura pohledávek ROK 2014	61
Tabulka 15 - Vývoj úspěšnosti výběru pojistného a příslušenství k 31.12.....	64

Seznam grafů

Graf 1 - Počet poplatníků pojistného v letech 2009 – 2014.....	47
Graf 2 - Příjmy a výdaje na nemocenské pojištění v letech 2008 – 2014.....	51
Graf 3 - Příjmy a výdaje na důchodové pojištění	54
Graf 4- Příjmy v letech 1993 - 2014	56
Graf 5 - Příjmy a výdaje na sociální zabezpečení celkem	58
Graf 6 - Pohledávky v letech 1993 - 2014.....	60

1 Úvod

Pojistné na sociální zabezpečení je důležitá položka státního rozpočtu. Jsou to prostředky vybrané od jednotlivých plátců, které se přerozdělují na dávky důchodového a nemocenského pojištění a na státní politiku zaměstnanosti. Prostřednictvím České správy sociálního zabezpečení platí jednotliví poplatníci pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti.

Česká správa sociálního zabezpečení přispívá do státního rozpočtu více než 35 %. Jak budou vysoké dávky nemocenského a důchodového pojištění, do jisté míry záleží na tom, kolik se vybere na tomto pojistném. V minulosti byla tato položka státního rozpočtu dlouhodobě v přebytku, nikdo neměl potřebu nic v této souvislosti řešit. V současné době se stále více mluví, jak velký je zde propad, jak chybí finanční prostředky na výplaty důchodů a podobně. Různé vlády hledají různé cesty jak systém stabilizovat.

V současnosti se stále více mluví o stárnutí populace. Lidé odcházejí do předčasného důchodu. Mladí pokud mají rodiny, pak mají jedno, maximálně dvě děti. Nelze donekonečna zvyšovat věkovou hranici odchodu do důchodu a ani to není řešením. Starší lidé ztrácí výkonnost, někteří jsou již unavení nebo nemocní. Každý si zaslouží, aby si mohl po dlouhém pracovním životě užít odpočinek v klidném důchodu a při relativním zdraví. Ze statistik sice vyplývá, že doba dožití se prodlužuje, ale i dnes je mnoho těch, kteří umírají v mladším věku a i ti si přeci zaslouží důchod. I z těchto důvodů je tato otázka velmi aktuální. Proto je potřeba o tomto tématu hovořit, zabývat se jím zejména na odborné úrovni. Za poslední léta bylo navrženo mnoho řešení, některé byly realizovány a schváleny, právní úprava byla několikrát změněna, bylo přistoupeno k mnoha změnám, některé změny pak byly po krátkém trvání další vládou zrušeny.

Tato otázka je velmi aktuální a je důležité se jí zabývat. Je, byla a bude řešena na různých úrovních politického i společenského života. Jsou zřizovány nejrůznější komise, pracovní skupiny, poradní orgány, které se snaží tyto otázky řešit.

2 Cíl a metodika práce

2.1 Cíl práce

Cílem diplomové práce je na základě analýzy legislativních změn systému pojistného na sociální zabezpečení v České republice zhodnotit relevantní dopady změn na výši pojistného u jednotlivých kategorií plátců pojištěnců a na výběr pojistného a navrhnout řešení pro optimalizaci výběru pojistného.

2.2 Metodika práce

V diplomové práci bude provedena kompilace poznatků z odborné literatury, právních předpisů a dalších relevantních zdrojů. Na základě analýzy legislativních změn v pojistném na sociální zabezpečení v České republice a z dostupných statistik budou vyhodnoceny dopady na výběr pojistného, na výši pojistného u jednotlivých kategorií pojištěnců. Na základě syntézy poznatků budou navržena možná řešení pro zvýšení výběru pojistného na sociální zabezpečení.

Diplomová práce bude vycházet z odborných textů, publikací a knih, které jsou k danému tématu dostupné, dále z aktuálních i dříve platných právních předpisů, z odborných internetových odkazů a z veřejně dostupných odborných statistik.

Teoretická část diplomové práce bude vycházet z historie sociálního pojištění v Evropě i v České republice, protože vždy je zajímavé a dobré nahlédnout zároveň do historie, aby bylo možné pohlížet na celý problém v rámci dlouhodobého konceptu, vývoje a dlouhodobé praxe. Dále bude provedena deskripce systému sociálního pojištění tak, jak

se v České republice vyvíjel od začátku až do současné doby, a zároveň bude charakterizováno současné nastavení systému u nás.

Analytická část se bude detailně zabývat dostupnými statistikami a odbornými rozbory v porovnání s legislativními předpisy a jejich změnami, které se týkají pojistného na sociální zabezpečení. Tyto statistiky budou zpracovány pro lepší přehlednost do vlastních tabulek a grafického znázornění. Bude provedena podrobná analýza počtu poplatníků pojistného, příjmů a výdajů na nemocenské a důchodové pojištění, bude proveden rozbor pohledávek a příjmů na sociální pojištění a dále bude provedena komparace pohledávek na sociální pojištění v jednotlivých letech. V neposlední řadě bude věnována pozornost úspěšnosti výběru pojistného. Syntézou poznatků, které byly získány v teoretické části a jejich komparací se zjištěnými daty, bude provedeno závěrečné shrnutí.

Na základě analýzy a komparace zjištěných dat bude provedeno závěrečné zhodnocení současného stavu, závěrečné shrnutí práce a budou předloženy návrhy na zlepšení výběru pojistného na sociální zabezpečení v České republice.

3 Teoretická východiska

Pojmem sociální pojištění je označován institucionální systém, ve kterém se občan sám svou činností, nebo někdo jiný, občana povinně zajišťuje pro případ budoucí nejisté události. Doplnkem sociálního pojištění mohou být sociální fondy, které jsou pro občany buď povinné nebo dobrovolné a kterými se doplňuje povinné sociální pojištění o nové nebo vyšší dávky za podpory státu.

3.1 Sociální pojištění v Evropě

Sociální pojištění v Evropě spravují veřejnoprávní instituce, různé sociální fondy, např. penzijní, které mohou spravovat jak veřejnoprávní (např. ve Francii), tak i soukromoprávní instituce (např. v anglosaských zemích).

Pojem sociální pojištění byl použit poprvé v Německu v osmdesátých letech devatenáctého století. Ještě před první světovou válkou se v anglosaské literatuře používal pojem průmyslové pojištění. „*Po první světové válce se v Evropě rychle rozšířil pojem sociální pojištění díky úmluvám Mezinárodní organizace práce o sociálním pojištění z dvacátých let. Za druhé světové války se v Anglii začal používat pojem národní pojištění (national insurance) pro označení sociálního pojištění se všeobecnou (univerzální) platností a s osobním rozsahem zahrnujícím prakticky všechny občany. Tento pojem byl takto použit i u nás v roce 1948 pro označení reformovaného sociálního pojištění, které bylo univerzálním a komplexním systémem.*“¹

¹ TOMEŠ, I. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost*, 1. vydání Praha: Sociopress:1996 , s.24

Podle mezinárodní klasifikace se sociální pojištění dělí na devět základních systémů, kterými jsou: úrazové pojištění, nemocenské pojištění, zdravotní pojištění, pojištění v mateřství, pojištění ve stáří, pojištění invalidity, pojištění pozůstalých, pojištění v nezaměstnanosti a rodinné přídavky.²

Pojištění v nemoci, mateřství a nezaměstnanosti jsou považována za krátkodobá sociální pojištění, za dlouhodobá pojištění se pak považují pojištění ve stáří, invaliditě a při ztrátě živitele.

Například ve Francii je dlouhodobé sociální pojištění pro invaliditu spojeno s krátkodobým povinným pojištěním v nemoci. Různé země mají i v sociálním pojištění svá specifika. V Belgii například je povinné pojištění dovolené na zotavenou, nebo v Řecku kdysi povinné pojištění pro zemědělce proti bouřím a krupobití. Mezi základní znaky sociálního pojištění patří, že se jedná o povinné, tedy zákonem uložené pojištění. Zákon stanoví tři základní oblasti, a to osobní rozsah, věcný rozsah a způsob správy a financování. Pod pojmem osobní rozsah rozumíme to, koho se zákon týká, tedy okruh povinně pojištěných osob, okruh povinných plátců pojistného. Zákon stanoví také věcný rozsah, což jsou pojistné sociální události, podmínky vzniku a trvání nároků a jejich výše. „*Sociální pojištění je v současném světě nejrozšířenější institucionální forma, protože je to systém, který nutí občany, aby se pro budoucnost postarali sami o sebe a své rodiny na úkor odložené osobní spotřeby, nikoliv na úkor veřejných daní.*“³

Po inflaci, která byla zapříčiněna druhou světovou válkou, financování sociálního pojištění, které bylo do té doby uskutečňováno fondovou metodou, ustoupilo a bylo nahrazeno financováním metodou rozpočtového přerozdělování. Sociální solidarita se v těchto systémech uplatňuje způsobem financování ve vztahu k uživatelům nejnižších důchodů a při indexaci (zachování hodnoty) nebo valorizaci (zvyšování hodnoty) důchodů.

Země střední a východní Evropy většinou přechází od sociálního zabezpečení k sociálnímu pojištění. Tato transformace patří ke klíčovým prvkům sociální reformy spolu se zavedením pojištění v nezaměstnanosti, obnovením úrazového pojištění a omezováním

²Právo sociálního zabezpečení. *Přednášky*. [online]. [cit.2015-08-20]. Dostupné z WWW: http://www.szabch-vske.estranky.cz/clanky/prednasky/pravo-socialniho-zabezpeceni---predn_-1_.html

³ TOMEŠ, I. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost*, 1. vydání Praha: Sociopress:1996 , s.24-25

různých dávek, například přídatků na děti, které jsou po reformách určeny jen pro nízkopříjmové skupiny občanů.⁴

3.2 Sociální pojištění v České republice

Jedním z nejdůležitějších pojištění je sociální pojištění. Z pojistného, které se vybere od jednotlivých plátců pojistného, se v současné době převádí největší jeho část na účet důchodový, ze kterého je realizována výplata důchodových dávek, z části se vyplácí nemocenské dávky, nejmenší díl pojistného pak připadá na státní politiku zaměstnanosti.

3.2.1 Historický vývoj

V roce 1924 byl v Československu vyhlášen zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, kterým bylo zavedeno dělnické pojištění. Tento krok byl zásadním přelomem v oblasti sociálního pojištění. Pojištění se v této době týkalo těch, kdo na území republiky vykonávali práce, ne jen příležitostně nebo jako vedlejší zaměstnání, ale na základě pracovního, služebního nebo učňovského poměru.

Pro zaměstnance v dělnických povoláních bylo poprvé sociální pojištění sjednoceno organizačně: vznikla Ústřední sociální pojišťovna. Tato instituce spravovala invalidní a starobní pojištění. Starala se také o nemocenské pokladny, které zákon označil nově za nemocenské pojišťovny. Tyto nemocenské pojišťovny zajišťovaly nové úkoly. Začaly obhospodařovat evidenci a příjmy z invalidního a starobního pojištění. Zároveň vybíraly pojistné pro invalidní, starobní a nemocenské pojištění. Systém se v té době stabilizoval, organizační a administrativní soustředění přineslo zajisté také ekonomické výhody.⁵

⁴ TOMEŠ, I. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost*, 1. vydání Praha: Sociopress:1996, s.25

⁵ Česká správa sociálního zabezpečení. *80 let sociálního pojištění*. [online]. [cit.2015-08-20]. Dostupné z WWW: http://www.cssz.cz/stranky/konference-80let/brozura_c.pdf

Nový zákon poprvé respektoval individuální potřeby svých pojištěnců. Každý pojištěnec měl svůj pojišťovací průkaz a evidenční číslo. Už tehdy panovalo přesvědčení, že bez individualizované informace nelze řádně spravovat sociální systém. Pojištěnci platili své pojistné podle třídy, do níž byli zařazeni podle toho, jak měli vysokou mzdu. Těchto tříd bylo deset. Lidé, kteří patřili do stejné třídy, platili jednotné pojistné a pobírali zároveň i stejný důchod. Za své zaměstnance museli zaměstnavatelé vést mzdové záznamy tři roky. V souvislosti s tímto novým zákonem vzniklo také zvláštní pojišťovací soudnictví. „Zaměstnavatele a jejich odpovědné zaměstnance bylo možné potrestat za neplacení pojistného či za porušení povinností důležitých pro administrativní pořádek a fungování sociálního pojištění.“⁶

Systém sociálního pojištění byl založen na rovnováze mezi příjmy a výdaji. Pojistné platili zaměstnavatelé a zaměstnanci, každý hradil polovinu. Nárok na starobní důchod pak vznikal pojištěncům v 65 letech pro muže i ženy, byl podmíněn uplynutím čekací doby, která byla stanovena na 150 příspěvkových týdnů.

Tento zákon přispěl k posílení demokratického vývoje v tehdejší Československu a byl jednou z nejvýznamnějších sociálních reforem československého zákonodárství mezi dvěma světovými válkami.⁷

Poskytování dávek v případě nemoci, mateřství, invalidity, úrazu a úmrtí bylo v Československu před druhou světovou válkou zabezpečeno veřejnoprávním sociálním pojištěním. Bylo členěno podle profesí, rizik a sociálních skupin. Druhá světová válka a její hospodářské důsledky vedly k rozpadu soustav financování sociálního pojištění.

V roce 1948 byla zřízena Ústřední národní pojišťovna a tím byl zaveden jednotný systém národního pojištění. Tato národní pojišťovna byla veřejnoprávní korporací, která hospodařila podle sociálně pojišťovacích principů. Národní pojištění v té době zahrnovalo nemocenské pojištění pracujících, jejich rodinných příslušníků a důchodové pojištění nejen zaměstnanců, ale také zároveň všech osob samostatně hospodařících.

⁶ Česká správa sociálního zabezpečení. *80 let sociálního pojištění*. [online]. [cit.2015-08-20]. Dostupné z WWW: http://www.cssz.cz/stranky/konference-80let/brozura_c.pdf

⁷ Česká správa sociálního zabezpečení. *80 let sociálního pojištění*. [online]. [cit.2015-08-20]. Dostupné z WWW: http://www.cssz.cz/stranky/konference-80let/brozura_c.pdf

V souladu s centralistickým pojetím řízení hospodářských a sociálních procesů bylo na počátku padesátých let minulého století přizpůsobeno i sociální zabezpečení. Nemocenské pojištění bylo odděleno od důchodového pojištění, a to zejména po organizační stránce. Ekonomická samostatnost těchto pojištění byla v zásadě likvidována a majetek Ústřední národní pojišťovny, ale i ostatních pojišťoven byl převeden státu. Byly zrušeny příspěvky důchodového a nemocenského pojištění, které do této doby byly odváděné samostatně, a byly zahrnuty do sazeb daně ze mzdy. V této době vznikla jednotná správa sociálního zabezpečení. Tyto a ostatní změny zbavily sociální zabezpečení vlastní ekonomické základny a veškeré jeho financování bylo řešeno vyčleněním prostředků ze státního rozpočtu. Taková rozpočtová forma krytí nákladů se zdála být optimální, vedla ke zjednodušení toku peněz adekvátně přizpůsobeném ostatním finančním tokům.

Brzy se však ukázaly nevýhody tohoto způsobu financování. Neexistovala vzájemná vazba mezi konkrétními příjmy a výdaji státního rozpočtu na tyto účely. Takto nepřehledný systém přerozdělování mezi příjmy a výdaji znesnadňoval posuzování přiměřenosti výdajů na sociální zabezpečení. Docházelo k neúměrným požadavkům na straně jedné, na druhé straně pak k odkládání řešení naléhavých sociálních problémů s odůvodněním nedostatku prostředků. Hospodářské potíže, které v tehdejší době stát měl, se projevovaly snahou brzdit rozvoj sociálního zabezpečení a dokonce zasahovat do získaných práv a nároků, což se projevilo např. zdaněním starobních důchodů počátkem šedesátých let.

Bylo velmi obtížné za této situace provádět koncepční dlouhodobé úvahy o dalším vývoji sociálního zabezpečení. Systém financování sociálního zabezpečení prostřednictvím státního rozpočtu byl neprůhledný. Nebylo patrné, jaká část daní je určena na sociální zabezpečení. Tím se zároveň vytratil prvek odpovědnosti za vlastní budoucnost. Z těchto důvodů se součástí nové koncepce sociálního zabezpečení stal nový systém financování, který by měl nejen odstranit dosavadní nedostatky, ale také přispět k prosazování řady dalších pozitivních prvků.⁸

⁸ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 6. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, a.s. 213-214

3.2.2 Novodobý systém v ČR

Po politických změnách v Československu v roce 1989 bylo potřeba provést také změny v oblasti sociálního zabezpečení. Byl vydán zákon Československé národní rady č. 210/1990 Sb., o změnách v působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení a o změně zákona č. 20/1966 Sb., o péči a zdraví lidu. Sloučením Úřadu důchodového zabezpečení v Praze, České správy nemocenského pojištění a Správy nemocenského pojištění Svazu českých a moravských výrobních družstev vznikla nová soustava orgánů státní správy působících v oblasti sociálního zabezpečení – Česká správa sociálního zabezpečení. Navázala na práci dosavadních institucí, převzala jejich archivy a rozsáhlou evidenci občanů.⁹

Zavedením placení pojistného jako zvláštní platby mimo daňový systém od 1.1.1993 byl zahájen proces oddělení financování sociálního pojištění od státního rozpočtu. Tím byl u nás zaveden systém průběžného financování sociálního pojištění. Pojistné i nadále zůstalo příjmem státního rozpočtu, ale stalo se v podstatě další daňovou položkou. Tato změna umožnila vládám uplatňovat vůči němu zbytkový přístup v rámci hospodaření s veřejnými financemi. Rezerva, která byla plánovitě vytvářena, měla sloužit k financování transformace na veřejnoprávní systém, byla odčerpána ve prospěch státního rozpočtu. K vytvoření zvláštního účtu, de facto k oddělení došlo v roce 1996, kdy už žádný přebytek pojistného neexistoval. *„Z politicky motivovaných důvodů byly do systému zavedeny nesytemové změny, které ho zbytečně prodražily. K takové situaci by nemohlo dojít, pokud by byl systém oddělen od státního rozpočtu, a to nejen finančně, ale i organizačně, neboť v takovém případě by se mohl podobným tlakům ubránit.“*¹⁰

⁹ Česká správa sociálního zabezpečení. *80 let sociálního pojištění*. [online]. [cit.2015-08-20]. Dostupné z WWW: http://www.cssz.cz/stranky/konference-80let/brozura_c.pdf

¹⁰ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 6. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2015. s. 217

3.2.3 Charakteristika organizačního uspořádání systému sociálního zabezpečení v České republice

Na počátku 90. let byly v rámci transformace systému sociálního zabezpečení zahájeny práce na vytvoření tří na sebe navazujících systémů, ale zároveň také relativně samostatných systémů:

- systému sociálního pojištění,
- systému státní sociální podpory a
- systému sociální pomoci.

Tyto jednotlivé systémy se od sebe liší zejména ve třech hlavních aspektech:

1. jakou sociální situací řeší,
2. jakým způsobem jsou dávky v jednotlivých systémech financovány a
3. jakým způsobem jsou tyto systémy organizačně zabezpečeny.

Systémem sociálního pojištění jsou řešeny situace, na které se může pojištěnec předem připravit formou odložení části své dnešní spotřeby na krytí budoucí dlouhodobé či krátkodobé nejisté sociální situace. Jedná se zejména o nemocenské a důchodové pojištění. Důchodové pojištění řeší zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění. Penzijním připojištěním se zabývá zákon č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem, v platném znění. Nemocenské pojištění je upraveno zákonem č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění.¹¹

Dávky vyplácené systémem sociálního pojištění jsou financovány z pojistného, které se hradí podle přesně stanovených podmínek. V moderních společnostech s tržní ekonomikou je forma sociálního pojištění nejvíce preferovaná a je rozvíjena v povinných i v dobrovolných systémech. V České republice jsou formou dávek zajištěny sociální potřeby občanů v případech, kdy se jedná o sociální událost spojenou se ztrátou příjmu z výdělečné činnosti z důvodu mateřství, ošetřování člena rodiny, nemoci, invalidity, stáří a ztráty živitele. V těchto případech lze průhledně spatřit vztah mezi „odloženou spotřebou“, tedy pojistným, které jedinec hradil před pojistnou událostí a mírou jeho

¹¹ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 6. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2015. s. 185

zajištění, kterou v případě události bude dostávat ve formě nemocenské či důchodové dávky, a to samozřejmě bez ohledu na to, jak je systém financován, zda průběžně nebo kapitalizací pojistného. Sociální pojištění se tak stává výrazem sociální odpovědnosti občanů k sobě a ke své rodině.¹²

3.2.4 Organizace sociálního pojištění

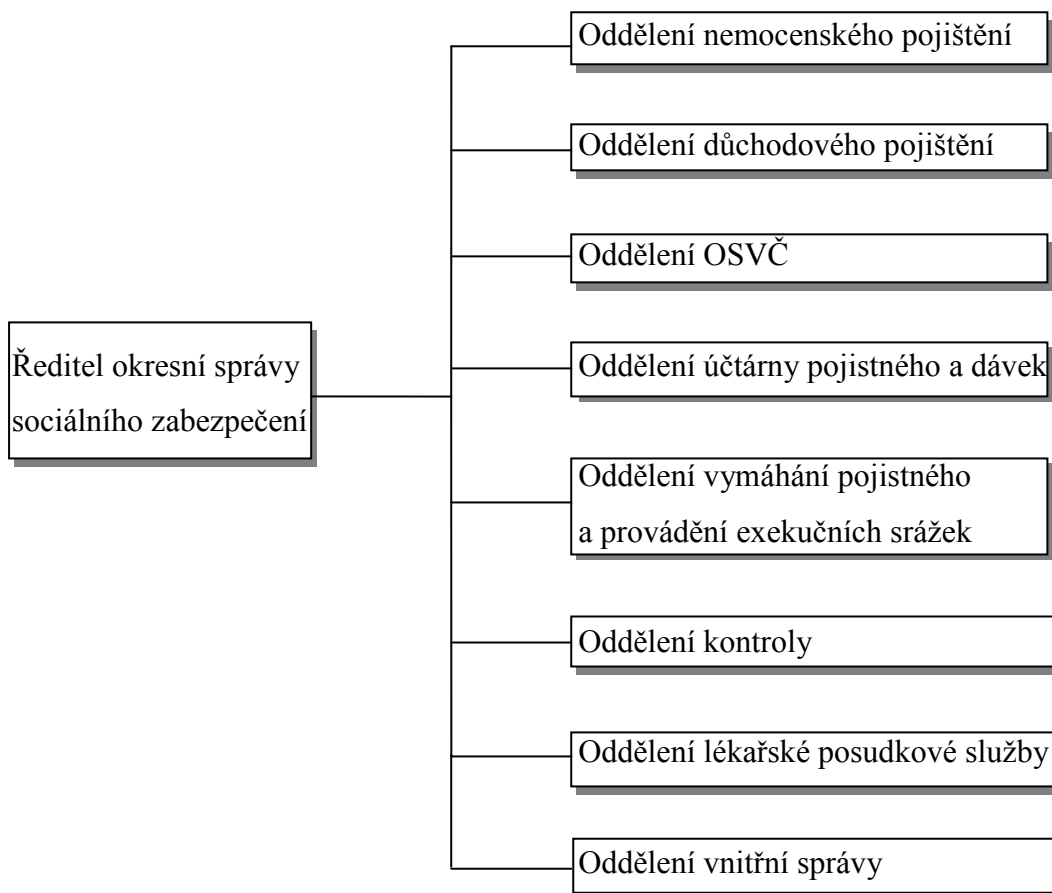
Sociální pojištění v České republice spravuje Česká správa sociálního zabezpečení, jejímž nadřízeným orgánem je Ministerstvo práce a sociálních věcí. V 9 krajských městech jsou zřízena pracoviště České správy sociálního zabezpečení, která metodicky vedou a řídí jim místně příslušné okresní správy sociálního zabezpečení, sídlící v okresních městech. V Brně se pak jedná o Městskou správu sociálního zabezpečení a v Praze jednotlivé Pražské správy sociálního zabezpečení podle jednotlivých obvodů.

Okresní správy sociálního zabezpečení přijímají od poplatníků pojistného přehledy o výši pojistného, na jejich základě platby, kontroluje platební morálku, vystavuje výkazy nedoplatků, vrací vzniklé přeplatky, sjednává splátkové kalendáře, rozhoduje o prominutí penále. Oddělení kontroly provádí kontrolu správnosti odvodů zaměstnavatelů, v případě nesrovnalostí vystavuje platební výměr nebo hlášení o přeplatku a zpracovává evidenční listy. Vystavené a nezaplacené tituly vymáhá oddělení vymáhání pohledávek a provádění exekučních srážek. Oddělení osob samostatně výdělečně činných zpracovává kompletní agendu OSVČ. Oddělení důchodového pojištění zpracovává žádosti o důchody, spravuje registr dobrovolně důchodově pojištěných osob. Oddělení nemocenského pojištění zpracovává dávky nemocenského pojištění, registr zaměstnavatelů, kteří jsou přihlášení jako plátcí pojistného. Oddělení lékařské posudkové služby se zabývá posouzením zdravotního stavu pro účely invalidity. Oddělení vnitřní správy zajišťuje chod celého úřadu.¹³

¹² KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 6. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2015. s. 186

¹³ Česká správa sociálního zabezpečení. *Profil organizace*. [online]. [cit.2016-02-14]. Dostupné z WWW: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/organizacni-struktura/okresni-spravy-socialniho-zabezpeceni.htm>

Organizační struktura okresních správ sociálního zabezpečení:

Obrázek 1 - Struktura okresní správy sociálního zabezpečení

Zdroj ČSSZ

Vlastní zpracování, 2016

Svým objemem finančních prostředků nemá Česká správa sociálního zabezpečení konkurenci v žádném jiném úřadu ČR. Výběr pojistného je za rok 2014 vyjádřen částkou 373 miliard korun, tedy třetina státního rozpočtu s 99% úspěšností jeho výběru. Posledních několik let ČSSZ a OSSZ dohromady ročně vydají 3,6 milionu rozhodnutí ve věcech nemocenského a důchodového pojištění. Česká správa sociálního zabezpečení spolehlivě každý měsíc zajišťuje v přesně stanovených termínech výplatu důchodů – ročně jde o 42 miliónů výplat. O vyplácených dávkách rozhoduje již několik let po sobě v mnohem kratších lhůtách, než jí určuje zákon, a to i za situace, kdy se musí vypořádat

s rok od roku vzrůstajícím trendem exekucí uvalených na důchodové i nemocenské dávky.¹⁴

Česká správa sociálního zabezpečení je vysoce moderní úřad, který klade na první místo klienta. V rámci proklientského přístupu jsou zřízeny tři speciální call centra, kde pracují vyškolení specialisté, kteří jsou připraveni klientům zodpovědět dotazy ohledně nemocenského pojištění, důchodového pojištění a pro technickou pomoc s e-podáním. Tato telefonická call centra jsou klienty hojně využívána. Česká správa sociálního zabezpečení má již více než sto různých druhů tiskopisů, které mohou klienti předkládat na správu sociálního zabezpečení elektronicky, a to přes datovou schránku nebo přes portál veřejné správy. Tyto tiskopisy má uveřejněny na svých webových stránkách. Klienti, kteří vlastní datovou schránku, mají možnost si svá data zkontrolovat online. V rámci proklientského přístupu se nyní tato služba chystá také pro klienty, kteří datovou schránku nevlastní. Pro klienty jsou zřizována přímo na okresních správách sociálního zabezpečení klientská centra, která jsou mnohde vybavena moderními vyvolávacími systémy. Nově bylo zřízeno online objednání klientů, kdy klient, který se chystá navštívit správu sociálního zabezpečení si může předem elektronicky zarezervovat konkrétní hodinu. Svou záležitost pak vyřídí v domluvenou hodinu a nemusí na úřadě trávit čas v dlouhé frontě klientů. Tato služba je dnes stále více klienty využívána.

Česká správa sociálního zabezpečení je instituce, jejímž prioritním úkolem je včasné zpracování dokladů a žádostí, které byly na správu sociálního zabezpečení doručeny, včasná výplata dávek nemocenského pojištění, zkracování vyřizování důchodových dávek, kvalita rozhodování a efektivní výkon všech svěřených agend. Zásadní pro Českou správu sociálního zabezpečení je již zmíněný proklientský přístup.

¹⁴Česká správa sociálního zabezpečení.. *Tiskové zprávy*. [online]. [cit.2015-08-20]. Dostupné z WWW: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2015/2015-03-30-vilem-kehoun-nove-sluzby-verejnosti-startuji-dalsi-etapu-cssz-i-po-25-letech-ma-nove-vize.htm>

3.3 Pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti

Pojistné na sociální zabezpečení je platbou, kterou plátcí pojistného povinně odvádí do státního rozpočtu prostřednictvím účtů správ sociálního zabezpečení. Účelem pojistného je finančně pokrýt náklady, kterými jsou ze státního rozpočtu vypláceny dávky nemocenského a důchodového pojištění a výdaje na státní politiku zaměstnanosti.

Pojistné na sociální zabezpečení zahrnuje dvě základní položky. Jedná se o pojistné na nemocenské pojištění a pojistné na důchodové pojištění. Spolu s pojistným na sociální zabezpečení se vybírá též příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. Procentní podíl pojistného na nemocenské pojištění, pojistného na důchodové pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti z úhrnné výše pojistného určují sazby pojistného na sociální zabezpečení, které jsou stanoveny zákonem¹⁵.

Výplata dávek je kryta ze státního rozpočtu, proto je i pojistné příjmem státního rozpočtu. Kromě pojistného hradí plátcí pojistného i sankce, které jsou povinni hradit v případě pochybení. Jedná se o přírážku k pojistnému na sociální zabezpečení, penále a pokuty.

Součástí státního rozpočtu v rámci všeobecných příjmů je pojistné na nemocenské pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. Pojistné na důchodové pojištění je vedeno na účtu státního rozpočtu samostatně. V zákoně o státním rozpočtu se v rámci příjmů uvádí jako samostatná položka. Každá okresní správa sociálního zabezpečení na tento speciální účet převádí z plateb pojistného na sociální zabezpečení poměrnou část odpovídající pojistnému na důchodové pojištění.¹⁶

Pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti je z hlediska významu a objemu druhým, vedle daní, nejdůležitějším příjmem státního rozpočtu České republiky. V současné podobě bylo zavedeno s účinností od 1.1.1993 v souvislosti s celkovou daňovou reformou.

¹⁵ Zákon č. 589/1992 Sb. o pojistném na sociální zabezpečení § 7

¹⁶ VOŘÍŠEK, V. a kol. *Lexikon sociálního zabezpečení, zdravotní pojištění*. 1. vydání. Ostrava: Sagit, 2002. s. 219

V té době šlo o jednu z nejdůležitějších změn systému sociálního zabezpečení, jejímž cílem bylo „zprůhlednění“ mechanismu financování sociálního zabezpečení a snížení celkového zatížení plátců, kteří do té doby byli povinni odvádět příspěvky na sociální zabezpečení v rámci daně z objemu mezd, důchodové daně či zemědělské daně. Tato změna se pochopitelně také týká odvodového zatížení osob samostatně výdělečně činných.

Pojistné bylo zavedeno zákonem č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti a od jeho účinnosti bylo přistoupeno k řadě novel.¹⁷ Právní úprava prochází od počátku účinnosti celou řadou změn, v závislosti na tom, jak se mění pohled na některé aspekty celkové filozofie a pojetí úlohy pojistného. I přesto lze platnou zákonnou normu charakterizovat jako nekompromisně striktní, která neobsahuje ustanovení liberálního charakteru, a to zejména v oblasti sankčních opatření. Proto dochází k časté novelizaci, ale zároveň vede z hlediska hodnocení jejich dopadů do minulosti k určité nepřehlednosti.¹⁸

Princip, na němž je systém sociálního pojištění založen, lze velmi zjednodušeně vymezit jako povinnost subjektů – potencionálních poživatelů dávek (ale i dalších stanovených subjektů) – platit pojistné, aby jim mohl vzniknout nárok na dávku.

Výběr pojistného provádí jednotlivé správy sociálního zabezpečení. „*Procentní sazby pojistného jsou stanoveny z nezdaněných příjmů plátců pojistného a mají přednost před daněmi.*“¹⁹

¹⁷ zákony č. 10/1993 Sb., č. 160/1993 Sb., č. 307/1993 Sb., 42/1994 Sb., č. 241/1994 Sb. č. 59/1995 Sb., č. 118/1995 Sb., č. 149/1995 Sb., a č. 160/1995 Sb.

¹⁸ RYBA, J. a kol. *Nad sociálním zabezpečením*. 2. vydání. Praha: ORAC, 2000. s. 94

¹⁹ ARNOLDOVÁ, A. *Sociální zabezpečení I*, 1. vydání. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, s.84-85

3.3.1 Legislativní úprava

Hlavními právními předpisy, které pojistné na sociální zabezpečení upravují jsou:

- zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění
- vyhláška č. 161/1998 Sb., o promíjení penále správami sociálního zabezpečení

3.3.2 Poplatníci pojistného

Pojistné na sociální zabezpečení jsou povinni platit:

- 1) zaměstnavatelé,
- 2) zaměstnanci,
- 3) osoby samostatně výdělečně činné,
- 4) osoby dobrovolně účastné důchodového pojištění,
- 5) zahraniční zaměstnanci.

Zaměstnavateli jsou právnické nebo fyzické osoby, zaměstnávající alespoň jednoho zaměstnance. Dále to mohou být organizační složky státu, ve kterých jsou zařazeni zaměstnanci v pracovním poměru nebo pracující na základě dohody o pracovní činnosti, a nakonec zaměstnavateli jsou také služební úřady, ve kterých jsou státní zaměstnanci zařazeni k výkonu státní služby. Vyměřovacími základy zaměstnavatele jsou částky odpovídající úhrnu vyměřovacích základů zaměstnanců.²⁰

Za zaměstnance jsou považováni zaměstnanci v pracovně právním poměru, dále zaměstnanci činní na základě dohody o pracovní činnosti nebo dohody o provedení práce, členové družstva, pokud vykonávají pro družstvo práci. Dalším typem zaměstnanců jsou

²⁰ ARNOLDOVÁ, A. *Sociální zabezpečení I*, 1. vydání. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, s.84-85

fyzické osoby, které jsou podle zvláštního zákona jmenovány do funkce vedoucího správního úřadu nebo do funkce statutárního orgánu právnické osoby, která byla zřízena zvláštním zákonem. Do kategorie zaměstnanců patří i soudci, poslanci Poslanecké sněmovny a senátoři Senátu Parlamentu, členové vlády, členové a prezident Nejvyššího kontrolního úřadu a další členové rad a úřadů jmenovaných zákonem. Za zaměstnance jsou považováni také dobrovolní pracovníci pečovatelské služby, osoby vedené v evidenci osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči, prokuristé, likvidátoři, osoby ve výkonu trestu odnětí svobody zařazené do práce, pracovníci v pracovním vztahu uzavřeném podle cizích právních předpisů, společníci, jednatelé, komandisté, ředitelé obecně prospěšné společnosti, jestliže vykonávají pro společnost práci.²¹

Osoba samostatně výdělečně činná je poplatníkem pojistného na důchodové pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, v případě, že je účastna důchodového pojištění. Poplatníkem nemocenského se stává v případě, pokud se dobrovolně přihlásila k nemocenskému pojištění. Za výkon samostatné výdělečné činnosti je považováno provozování živnosti na základě oprávnění provozovat živnost. Dále například podnikání v zemědělství, je-li osoba evidována podle zákona o zemědělství u místně příslušného obecního úřadu obce, výkon umělecké nebo jiné tvůrčí činnosti, či výkon činnosti konané výdělečně na základě oprávnění, například zákon o advokacii, zákon o notářích a jejich činnosti, zákon o auditorech a další.²²

Osoba samostatně výdělečně činná může být vedena jako osoba vykonávající hlavní nebo vedlejší samostatně výdělečnou činnost. Každá osoba je považována za OSVČ hlavní, pokud sama neoznámí důvod pro zařazení mezi OSVČ vedlejší. V období let 2011 až 2013 byla každá OSVČ, která se přihlásila k dobrovolnému nemocenskému pojištění považována za hlavní. Osoba samostatně výdělečně činná se považuje za vedlejší, pokud je po část roku zaměstnána a z tohoto zaměstnání byla nemocensky pojištěna. Vedlejší samostatnou výdělečnou činnost vykonává poživatel starobního důchodu, předčasného starobního důchodu či invalidního důchodu a dále osoba, která má nárok na peněžitou

²¹ srov. zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, v platném znění, § 3

²² ŽENÍŠKOVÁ, M. *Pojistné na sociální zabezpečení zaměstnavatelů, zaměstnanců, OSVČ, dobrovolně důchodově pojištěných s komentářem a příklady k 1.1.2014.6. aktualizované vydání*. Olomouc: ANAG s.r.o. Olomouc, s. 31

pomoc v mateřství nebo rodičovský příspěvek a také osoba která je nezaopatřeným dítětem do věku 26 let a připravuje se studiem na budoucí povolání.

Osoby vykonávající hlavní a vedlejší výdělečnou činnost mají odlišné podmínky pro účast na důchodovém pojištění a mají rozdílnou minimální výši vyměřovacího základu.²³

Osoby dobrovolně důchodově pojištěné platí pojistné na důchodové pojištění ze své vůle. Vyměřovací základ si určuje tato osoba sama a pojistné platí za kalendářní měsíc. Pro tyto pojištěnce je stanoven minimální vyměřovací základ, který činí 28 % z určeného vyměřovacího základu. Důchodové pojištění těmto osobám vzniká na základě přihlášky. Přihlásit se mohou například osoby vedené v evidenci uchazečů o zaměstnání, kterým se nezapočítává tato doba jako náhradní doba pojištění.

Od 1. ledna 2014 lze takto pojistit dobu nejvýše 15 let. Přihlásit se lze maximálně 1 rok zpětně, bez udání důvodu.²⁴

Za zahraničního zaměstnance se považuje zaměstnanec zaměstnavatele, který má sídlo na území státu, s nímž Česká republika nemá uzavřenou mezinárodní smlouvu o sociálním zabezpečení. Tito zaměstnanci za dobu dobrovolné účasti na nemocenském pojištění jsou povinni hradit pojistné na nemocenské pojištění.

3.3.3 Výše pojistného

Pro určení výše pojistného u jednotlivých poplatníků jsou rozhodující faktory:

- 1) vyměřovací základ, z něhož se pojistné vypočítává,
- 2) rozhodné období, za které se zjišťuje vyměřovací základ a

²³ ŽENÍŠKOVÁ, M. *Pojistné na sociální zabezpečení zaměstnavatelů, zaměstnanců, OSVČ, dobrovolně důchodově pojištěných s komentářem a příklady k 1.1.2014*. 6. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG s.r.o. Olomouc, s. 35

²⁴ srov. zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, v platném znění, §7 a §16

- 3) procentní sazba, která vyjadřuje kolik procent z vyměřovacího základu činí pojistné.²⁵

3.3.4 Vyměřovací základ

„Vyměřovacím základem pro zaměstnavatele je částka odpovídající úhrnu vyměřovacího základu jejich zaměstnanců. Vyměřovacím základem pro zaměstnance je úhrn příjmů, které jsou předmětem daně z příjmů fyzických osob podle zákona o daních z příjmů a nejsou od této daně osvobozeny (vyměřovacím základem je úhrn příjmů zúčtovaných zaměstnavatelem zaměstnanci v souvislosti s výkonem zaměstnání).“²⁶

„Pojistné na sociální pojištění se vypočítává z vyměřovacího základu, což je úhrn příjmů, které jsou předmětem daně z příjmů fyzických osob a nejsou od této daně osvobozeny, a které mu zaměstnavatel zúčtoval v souvislosti se zaměstnáním, které zakládá účast na nemocenském nebo jen na důchodovém pojištění.“²⁷ Tyto příjmy tvoří plnění jak v peněžní, tak i v nepeněžní formě a zároveň i různé výhody poskytnuté zaměstnavatelem. Do vyměřovacího základu se nezahrnuje například odstupné, na které vznikl nárok podle zvláštních právních předpisů, odchodné, náhrada škody podle zákoníku práce, věrnostní přídavek horníkům, odměny za vynálezy a zlepšovací návrhy, plnění, které bylo poskytnuto poživateli starobního nebo invalidního důchodu po uplynutí jednoho roku ode dne skončení zaměstnání, nebo jednorázová sociální výpomoc, kterou zaměstnavatel poskytl zaměstnanci k překlenutí mimořádné situace vzniklé v důsledku závažné události, např. ekologické či průmyslové havárie, živelní nebo jiné pohromy.²⁸

Vyměřovací základ se zjišťuje pouze u zaměstnanců, kteří jsou účastní na nemocenském pojištění a vyměřovacím základem je úhrn započitatelných příjmů v rozhodném období. U zaměstnanců je tímto rozhodným obdobím kalendářní měsíc. Za zúčtovaný příjem se považuje plnění, které bylo v peněžní nebo i v nepeněžní formě nebo také formou výhody poskytnuto zaměstnanci, nebo bylo připsáno k jeho dobru. Vyplácí-li se příjem v cizí měně, pak se musí přepočítat na naši měnu a teprve potom jej zahrnout do

²⁵ MARTINÍKOVÁ, J. *Úvod do práva sociálního zabezpečení*. 1. vydání. Ostrava: VŠB-Technická univerzita Ostrava, 2003. s. 16 - 17

²⁶ KAHOUN, V. a kol., *Sociální zabezpečení, vybrané kapitoly*, 1. vydání. Praha: Triton, 2009. 101-102

²⁷ ARNOLDOVÁ, A. *Sociální zabezpečení I*, 1. vydání. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012. s.86

²⁸ ARNOLDOVÁ, A. *Sociální zabezpečení I*, 1. vydání. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012. s.86

vyměřovacího základu. Výplata v cizí měně se přepočítává kurzem, který je stanovený Českou národní bankou a který platí k poslednímu dni měsíce, za který se pojistné platí.²⁹

Do systému odvádí pojistné také smluvní zaměstnanci, což jsou zaměstnanci zahraničního zaměstnavatele na základě dohody mezi zahraničním zaměstnavatelem a smluvním zaměstnavatelem. Tito smluvní zaměstnanci jsou v České republice účastni nemocenského pojištění, z jejich příjmů je odváděno pojistné na sociální zabezpečení. Zaměstnavatel pak odvádí z příjmů tohoto zaměstnance pojistné. Podmínky účasti na nemocenském pojištění smluvních zaměstnanců upravuje zákon o nemocenském pojištění. Vyměřovací základ u smluvního zaměstnance stanovuje zákon o pojistném na sociální zabezpečení.³⁰

Vyměřovací základ pro důchodové pojištění si osoba samostatně výdělečně činná určuje za kalendářní rok v rozmezí mezi svým minimálním vyměřovacím základem a maximálním vyměřovacím základem. Minimální vyměřovací základ se stanoví z příjmů dosažených v kalendářním roce. Z určeného vyměřovacího základu se vypočítá pojistné na důchodové pojištění.

Osoby dobrovolně důchodově pojištěné si určí vyměřovací základ mezi minimálním a maximálním vyměřovacím základem. Minimální vyměřovací základ je 25 % průměrné mzdy a maximální vyměřovací základ čtyřnásobek průměrné mzdy.³¹

²⁹ CHVÁTALOVÁ, I., *Právo sociálního zabezpečení v České republice a Evropské unii*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. s.167-168

³⁰ srov. zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, v platném znění, §5 odst. 4

³¹ CHVÁTALOVÁ, I., *Právo sociálního zabezpečení v České republice a Evropské unii*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. s.172

3.3.5 Sazba pojistného

V zákoně č. 589/1992 Sb. o pojistném na sociální zabezpečení v platném znění, jsou určeny sazby pro jednotlivé typy poplatníků sociálního zabezpečení³².

Tabulka 1 - Aktuální sazby pojistného
(v %)

	ZAME		OSVČ
	zaměstnavatel	zaměstnanec	
Důchodové pojištění	21,5	6,5	28
Nemocenské pojištění	2,3	0	2,3 dobrovolně
Příspěvek na státní politiku zaměstnanosti	1,2	0	1,2
Celkem	25	6,5	29,2

Zdroj: zákon č. 589/1992 Sb.

Vlastní zpracování 2016

Sazba pojistného za zaměstnavatele činí 25 % z vyměřovacího základu. Z toho 2,3 % jsou určeny na nemocenské pojištění, 21,5 % je určeno na důchodové pojištění a 1,2 % je určena na státní politiku zaměstnanosti. Zaměstnanci platí pouze pojistné na důchodové pojištění, které činí 6,5 % z vyměřovacího základu.

Pro OSVČ je sazba pojistného na důchodové pojištění ve výši 29,2 % z vyměřovacího základu, z toho 28 % je určeno na důchodové pojištění a 1,2 % na státní politiku zaměstnanosti. Je-li osoba samostatně výdělečně činná přihlášená k nemocenskému pojištění, pak odvádí 2,3 % z vyměřovacího základu.

Podmínky stanovené zákonem č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení, jsou pro účast v důchodovém systému povinné pro všechny ekonomicky

³² Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, v platném znění, § 7

aktivní osoby. Osoby samostatně výdělečně činné vykonávající hlavní výdělečnou činnost jsou povinny hradit vždy pojistné. Pokud OSVČ vykonávají pouze vedlejší výdělečnou činnost, pojistné odvádí pouze v případě, dosáhne-li jejich příjem z této vedlejší činnosti v kalendářním roce rozhodné částky, která je stanovena na daný rok, jedná se tedy o částku proměnlivou. OSVČ podává Přehled o příjmu a výdajích jedenkrát za rok a uvádí v něm údaje za předchozí kalendářní rok. Rozhodným obdobím je pro ně kalendářní rok.³³ Zálohy na pojistné v roce 2016 je povinna platit ta osoba samostatně výdělečně činná, jejíž daňový základ v roce 2015 dosáhl alespoň částky 63 865 Kč. Tato částka se sníží o jednu dvanáctinu za každý kalendářní měsíc, ve kterém osoba samostatně výdělečně činná vedlejší činnost nevykonávala.

V roce 2009 vláda schválila mimořádné slevy na pojistném, které se týkaly zaměstnavatelů a měly za cíl snížit náklady na pracovní sílu. Opatření se týkalo zaměstnanců s nižšími příjmy a mělo přispět k udržení zaměstnanosti v období řešení dopadů hospodářské krize. K uplatnění mimořádné slevy byly jasně stanovené podmínky. Ač původně toto opatření mělo platit v letech 2009 – 2010, nakonec byla možnost uplatnit slevu na pojistném pouze v roce 2009. Mimořádná sleva se vypočítala 3,3 % z rozdílu mezi 1,15násobkem průměrné mzdy zaokrouhleným na celé koruny nahoru (tedy částka 27 100 Kč) a vyměřovacím základem zaměstnance. Sleva při tehdy minimální mzdě 8 000 Kč činila celkem 631 Kč. Při mzdě v celkové výši 15 000 Kč pak mimořádná sleva činila 400 Kč.

V rozmezí let 2011 – 2014 mohli zaměstnavatelé platit za své zaměstnance zvýšenou sazbu pojistného na nemocenské pojištění. Vybral-li si zaměstnavatel tuto sazbu pojistného, pak v případě, kdy nemocným zaměstnancům vyplácel náhradu mzdy, mohl polovinu náhrady mzdy za dobu dočasné pracovní neschopnosti podle ustanovení § 192 odst. 2 zákoníku práce odečíst z odvodu pojistného, které byl povinen uhradit. Nesměl však mít víc než 25 zaměstnanců a tuto skutečnost musel včas oznámit příslušné správě sociálního zabezpečení. Tato možnost však nebyla příliš využívána a k 1.1.2015 byla zrušena. Zaměstnavatel hradí za své zaměstnance 2,3 % na nemocenské pojištění. Pokud

³³ Česká správa sociálního zabezpečení. *Příručka OSVČ pro oblast sociálního zabezpečení v roce 2015*. 1. vydání. Praha 2015. s.8

chtěl využít 2. sazby pojistného, tedy mít možnost čerpat polovinu náhrady mzdy, kterou vyplatil zaměstnanci, pak odváděl za své zaměstnance na nemocenské pojištění 3,3 %.

V letech 2013 – 2015 v době, kdy lidé měli možnost být účastni II. pilíře důchodového pojištění, byly pro osoby přihlášené do tohoto pilíře stanovené zvláštní sazby pojistného. Zaměstnanci, kteří byli účastni důchodového připojištění, odváděli na důchodové pojištění pouze 3,5 % z vyměřovacího základu. Osoby samostatně výdělečně činné z vyměřovacího základu odváděly 26,2 %, z toho 25 % na důchodové pojištění a 1,2 % na státní politiku zaměstnanosti. K 31.12.2015 byl zákonem č. 376/2015 Sb., o ukončení důchodového spoření, ukončen tzv. II. pilíř důchodového systému. V jeho důsledku došlo s účinností od 1. ledna 2016 u účastníků důchodového spoření k vypuštění zvláštních sazeb pojistného, které byly stanoveny pro účastníky tohoto důchodového spoření. Navrátil se tedy stav před zavedením druhého důchodového pilíře.

Osoby dobrovolně důchodově pojištěné pro placení pojistného v roce 2016 mají stanovenou pouze jedinou sazbu ve výši 28 % z měsíčního vyměřovacího základu. V roce 2016 činí jeho minimální výše 6 752 Kč a minimální výše dobrovolného pojistného 1 891 Kč.

Osoby samostatně výdělečně činné, které byly do 31. 12. 2015 účastné důchodového spoření, je platná pouze sazba ve výši 29,2 % z měsíčního vyměřovacího základu záloh na pojistné na důchodové pojištění. Roční pojistné za rok 2015 je stanoveno ve výši 26,2 % z vyměřovacího základu, který je uveden na Přehledu o příjmech a výdajích za rok 2015. Pro osoby samostatně výdělečně činné, které nebyly účastné důchodového spoření, nedochází k žádným změnám, sazba pojistného je i nadále 29,2 % z vyměřovacího základu.

Účastníkům důchodového spoření bude umožněno získat vyšší procentní výměru starobního důchodu (za každý celý rok doby důchodového pojištění se započítává pro výpočet procentní výměry starobního důchodu 1,5 % výpočtového základu, zatímco za dobu účasti na důchodovém spoření se započítává pouze 1,2 % výpočtového základu). Podmínkou bude, že ve stanovené lhůtě doplatí rozdíl mezi nižším pojistným na důchodové pojištění, které platili jako účastníci důchodového spoření, a pojistným stanoveným pro pojištěnce, kteří nebyli účastníky důchodového spoření. Pojistné však

budou moci doplatit až v roce 2017 v souladu se zákonem o zrušení důchodového spoření.³⁴

Nemocenské pojištění osob samostatně výdělečně činných je na rozdíl od zaměstnavatelů dobrovolné. Pokud si chce osoba samostatně výdělečně činná hradit nemocenské pojištění, musí se k tomuto pojištění přihlásit. Minimální platba nemocenského pojištění pro osoby samostatně výdělečně činné je měsíčně pro rok 2016 115 Kč. Každá OSVČ má individuálně určen maximální měsíční základ nemocenského pojištění, a to podle odvodu pojistného na důchodové pojištění v předchozím kalendářním roce. Není-li možné stanovit limit dle předchozích let, pak se jedná o výši 307 Kč měsíčně. Platba je splatná do 20. každého měsíce. Pokud dojde k opoždění platby nebo platba není zaplacená vůbec nebo v nižší částce, nemocenské pojištění dané osobě samostatně výdělečně činné zaniká.³⁵

Pojistné se zaokrouhluje na celé koruny a odvádí v české měně na účet příslušné správy sociálního zabezpečení. Každá správa sociálního zabezpečení má tři účty, na které klienti posílají platby. Jeden účet je určen pro platby zaměstnavatelů, druhý účet pak pro platby důchodového pojištění OSVČ a třetí účet pro nemocenské pojištění OSVČ. Platby do výše 10 000 Kč je možné platit na pokladně příslušné správy sociálního zabezpečení v hotovosti. Pojistné je splatné do 20. v kalendářním měsíci. Případně-li splatnost na svátek, sobotu či neděli, přesouvá se na následující pracovní den.

3.3.6 Maximální vyměřovací základ

Pojistné na nemocenské pojištění odvádí zaměstnavatel každý měsíc spolu s pojistným na důchodové pojištění a příspěvkem na státní politiku zaměstnanosti jednou částkou na účet příslušné správy sociálního zabezpečení. Od roku 2008 je stanoven tzv. maximální vyměřovací základ, který činí u zaměstnance i OSVČ v současné době částku

³⁴ Česká správa sociálního zabezpečení. *Tiskové zprávy*. [online]. [cit.2016-01-08]. Dostupné z WWW: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2015/2015-12-30-cssz-zruseni-duchodoveho-sporeni-meni-sazby-duchodoveho-pojisteni.-v-nemocenskem-pojisten.htm>

³⁵ Česká správa sociálního zabezpečení. *Příručka OSVČ pro oblast sociálního zabezpečení v roce 2015*. 1. vydání. Praha 2015. s.10

ve výši 48násobku průměrné mzdy (v roce 2010-2011 se jednalo o 72násobek průměrné mzdy, totéž platí i ve zdravotním pojištění). V roce 2016 činí průměrná mzda 27 006 Kč, hranice stanovená pro maximální vyměřovací základ v roce 2016 tedy činí 1 296 288 Kč. Přesáhne-li pojištěnec tuto hranici v daném kalendářním roce, neplatí již pojistné z částky, která ji přesahuje.³⁶

Tabulka 2 - Maximální vyměřovací základ v jednotlivých letech

ROK	maximální VZ (v Kč)
2008	1 034 880
2009	1 130 640
2010	1 707 048
2011	1 781 280
2012	1 206 576
2013	1 242 432
2014	1 245 216
2015	1 277 328
2016	1 296 288

Zdroj: Zákon 589/1992 Sb.

Vlastní zpracování, 2016

3.3.7 Dobrovolné důchodové pojištění

Česká správa sociálního zabezpečení se stále znovu setkává s případy, kdy lidem žádajícím o některý z důchodů, chybí určitá doba pojištění nutná k přiznání starobního, invalidního či pozůstalostního důchodu. V těchto případech je občan místo důchodu odkázán jen na sociální dávky, a to navíc pouze za určitých podmínek. U osob starších 18ti let lze tuto situaci v některých případech řešit formou dobrovolného důchodového

³⁶ ARNOLDOVÁ, A. *Sociální zabezpečení I*, 1. vydání. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, str. 151

pojištění. Lidé si mohou chybějící dobu pojištění doplatit. Od 21. srpna 2008 přitom je možné pojistné na dobrovolné pojištění doplatit také po podání žádosti o důchod, pro jehož nárok a výši mají být takto doplácené doby započteny.³⁷

Zpětně si může pojištěnec doplatit maximálně 1 rok před podáním přihlášky k dobrovolnému důchodovému pojištění. Po přihlášení jsou tyto osoby povinny platit pojistné na důchodové pojištění, a to vždy za celé kalendářní měsíce. Výjimkou jsou uchazeči o zaměstnání a studenti, kteří se mohou přihlásit kdykoliv.

Účast na dobrovolném důchodovém pojištění bez časového omezení je možná z důvodů:

- vedení v evidenci ÚP jako uchazeče o zaměstnání, pokud po tuto dobu nenáleží podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci
- soustavné přípravy na budoucí povolání studiem
- výdělečné činnosti v cizině po 31.12.1995
- doba pobytu v cizině, po kterou manžel/manželka následovali svého manžela/manželku, který/á v cizině působil/a v diplomatických službách ČR
- doba, po kterou je pojištěnec poslancem/poslankyní Evropského parlamentu³⁸

Tabulka 3 - Počet dobrovolně důchodově pojištěných osob

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Počet dobrovolně důchodově pojištěných osob	3 606	4 545	5 071	5 550	5 717	6 357

Zdroj: www.cssz.cz

Vlastní zpracování, 2016

³⁷ ARNOLDOVÁ, A. *Sociální zabezpečení I*, 1. vydání. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, s. 99-100

³⁸ Zákon č.155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění §6

3.4 Důsledky neplnění povinností

Jednotlivým poplatníkům pojistného ze zákona plynou určité povinnosti, které musí dodržovat. V případě jejich neplnění zpravidla následují sankce.

Sankcemi, které může správa sociálního zabezpečení uložit, mohou být penále, pokuty či přirážka k pojistnému.

3.4.1 Penále

Základní povinností všech poplatníků v oblasti placení pojistného na sociální zabezpečení je jeho včasné a úplné uhrazení. V případě, že platba není řádně zaplacená, tzn. dojde k opoždění úhrady nebo není zaplacená ve správné výši, pak následuje sankce v podobě penále. Jedná se o procentuelní zvýšení z částky pojistného, které mělo být v den splatnosti uhrazeno. Dlužné penále se počítá procentní částkou, a to za každý kalendářní den, v němž dluh na pojistném trvá. V současné době činí penále za každý kalendářní den prodlení 0,05 % z dlužného pojistného.

Splatnost pojistného je od 1. do 20. dne kalendářního měsíce následujícího po měsíci, za který se pojistné platí. Od 1.1.2010 došlo ke změně definice platby pojistného, ze dne odepsání z účtu klienta, na den připsání na účet příslušné správy sociálního zabezpečení. Poprvé se penále počítá za kalendářní den, který bezprostředně následuje po dni splatnosti pojistného. Posledním dnem, ke kterému se penále počítá, je den, v němž plátce dlužné pojistné zaplatil. Penále se vždy podle zákona zaokrouhluje na celé koruny směrem nahoru.³⁹

Existují skutečnosti, za kterých se dlužné pojistné nepenalizuje. Penále se neplatí za dobu, ve které plátce pojistného je odhlášen z rejstříku plátců, OSVČ nevykonává samostatnou výdělečnou činnost. Dalším důvodem nepenalizace je doba, v níž je plátce pojistného v konkurzním řízení či v likvidaci. Penalizace dlužného pojistného také

³⁹ ŽENÍŠKOVÁ, M. *Pojistné na sociální zabezpečení zaměstnavatelů, zaměstnanců, OSVČ, dobrovolně důchodově pojištěných s komentářem a příklady k 1.1.2014*. 6. vydání. Olomouc: ANAG, 2014. s. 119

neprobíhá v období od právní moci usnesení soudu, kterým byl zamítnut insolvenční návrh proto, že majetek plátce nepostačuje k úhradě nákladů insolvenčního řízení.⁴⁰

Do konce roku 1997, podle tehdy platné právní úpravy, bylo dopočítáváno penále i těm plátcům, kteří byli odhlášeni z rejstříku plátců.

V některých případech může být penalizace považována za příliš přísnou a nepřiměřenou. Z tohoto důvodu zákon stanovuje podmínky, za kterých může dojít k určitému zmírnění penalizace. Může se jednat o situaci, kdy plátce pojistného nedopatřením sice pojistné zaplatil, ale na účet jiné než příslušné správy sociálního zabezpečení nebo na účet správce daně.

Místně příslušná správa sociálního zabezpečení může na základě žádosti plátce povolit plátcovi pojistného splátkový kalendář. Penalizace v době trvání splátkového kalendáře je plátcovi pojistného snížena. Jedná se o další možnost zmírnění penalizace, neboť v době, kdy je plátce pojistného přihlášen v rejstříku plátců a má povolen splátkový kalendář, platí nižší sazbu penále. V případech, kdy je povolen splátkový kalendář, snižuje se sazba penále na polovinu. V současné době činí 0,025 % dlužné částky za každý kalendářní den, ve kterém dluh na pojistném trvá. Splátky se mohou rozložit nejvýše do 36ti měsíců. Plátce pojistného je povinen v době splátkového kalendáře platit řádně a včas předepsané splátky i běžné pojistné. Dojde-li k porušení těchto podmínek, může správa sociálního zabezpečení splátkový kalendář zrušit. Nastane-li taková situace, pak je plátce pojistného povinen dodatečně doplatit penále do plné výše, a to i zpětně ode dne splatnosti první splátky dluhu. Tímto způsobem se doplatí penále do běžné výše, tedy 0,05 % dlužné částky.

Zákonem č. 582/1991 Sb., v platném znění⁴¹ je stanoven institut prominutí penále. Správa sociálního zabezpečení může prominout zcela nebo částečně penále z důvodu odstranění tvrdosti zákona. Penále se promíjí za určitých podmínek, kdy žadatel musí předložit písemnou žádost o prominutí penále s uvedením důvodu, kvůli kterému bylo pojistné uhrazeno opožděně.

⁴⁰ Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, v platném znění, §20

⁴¹ Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, v patném znění, § 104ch

Tabulka 4 - Vývoj penále z prodlení

Období	Výše penále
do 30.6.1993	3% za každý započatý měsíc
do 31.12.1994	0,3% dlužné částky za každý kal. den
do 31.12.2006	0,1% dlužné částky za každý kal. den
od 1.1.2007 dosud	0,05% dlužné částky za každý kal. den
Penále ve splátkách	vždy polovina běžného penále

Zdroj: Zákon č. 589/1992 Sb.
Vlastní zpracování, 2016

3.4.2 Pokuty

Důsledkem neplnění povinností předepsaných zákonem v oblasti pojistného, nemocenského a důchodového pojištění může být uložení pokuty. V oblasti pojistného na sociální zabezpečení je kladen důraz například na to, zda zaměstnavatel předložil formulář Přehled o výši pojistného na správu sociálního zabezpečení včas, řádně vyplněný a na správném tiskopise, zda osoba samostatně činná předložila Přehled o příjmech a výdajích v termínu, zda zaměstnavatel předložil roční evidenční list důchodového pojištění za své zaměstnance, zda plátce pojistného splnil svoji oznamovací povinnost apod.

Za neplnění nebo porušení některé v zákoně uvedených povinností může být zaměstnavateli nebo osobě samostatně výdělečně činné uložena pokuta do výše 20 000 Kč za každé jednotlivé porušení povinnosti. Pokud dojde k opětovnému nesplnění nebo porušení některé z povinností, za které byla již plátcí uložena pokuta, může být uložena následná pokuta, která může dosahovat až do výše 100 000 Kč. Pokutu může příslušná správa sociálního zabezpečení uložit nejdéle do dvou let ode dne, kdy se dozvěděla o nesplnění nebo porušení povinnosti, nejdéle však do pěti let ode dne, kdy k nesplnění nebo porušení povinnosti došlo.⁴²

Výši pokuty ve Slovenské republice určuje sazebník Sociálnej poisťovne, kde jsou stanoveny sazby ke konkrétním proviněním. Výše sazby je určena za den prodlení

⁴² Srov. Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, v platném znění, §22

a zároveň je určena maximální výše celkové pokuty. Například pokuta za přihlášení či odhlášení z registru plátců po lhůtě, za každý den prodlení je stanovena sazba 0,30 – 16,60 EUR, maximálně celkem 16 596,96 EUR, což je v přepočtu přibližně 449 000 Kč. Nepřihlášení, neodhlášení z registru je stanovena denní sazba 0,30 – 33,20 EUR, maximálně 16 596,96 EUR. Pokutuje se také neuvedení variabilního symbolu či specifického u platby, u které mají být tyto symboly uvedeny.⁴³

3.4.3 Přírážka k pojistnému

„Přírážka k pojistnému patří k historicky nejstarším institutům předpisů o pojistném. Jde o zvláštní druh sankce za neplnění povinností a nedodržování předpisů o ochraně zdraví a bezpečnosti při práci.“⁴⁴

Pokud zaměstnavatel nedodrží předpisy, které souvisí s ochranou a bezpečností zdraví při práci nebo předpisy hygienické či zdravotnické, a tím způsobí vyšší pracovní neschopnost, může mu být správou sociálního zabezpečení stanovena přírážka k pojistnému. Správa sociálního zabezpečení rozhoduje o přírážce k pojistnému vždy pouze na základě stanoviska odborného orgánu z oblasti bezpečnosti práce, hygieny, zdravotnictví. Přírážka k pojistnému na sociální zabezpečení může být stanovena až ve výši 5 % z vyměřovacího základu jednotlivých měsíců, za které se platí pojistné.⁴⁵ Pokud se jednotlivé nedostatky netýkají všech organizačních složek zaměstnavatele, ale jen některé z jeho nižších složek, přírážka se stanoví pouze z úhrnu vyměřovacích základů zaměstnanců v této složce. Přírážku je zaměstnavatel povinen platit od právní moci rozhodnutí uvedených orgánů odborného dozoru nebo od prvního dne kalendářního měsíce, v němž marně prošla lhůta stanovená k odstranění zjištěných nedostatků a tyto nedostatky nadále přetrvávají. Povinnost hradit přírážku k pojistnému trvá až do konce kalendářního měsíce, ve kterém byly odstraněny veškeré nedostatky.

⁴³ Sociálna poisťovna. *Pojistné a pokuty*. [online]. [cit.2016-02-20]. Dostupné z WWW: <http://www.socpoist.sk/poistne-a-pokuty/55439s>

⁴⁴ RYBA, J. a kol. *Nad sociálním zabezpečením*. 2. vydání. Praha: ORAC, 2000. s. 105

⁴⁵ ŽENÍŠKOVÁ, M. *Pojistné na sociální zabezpečení zaměstnavatelů, zaměstnanců, OSVČ, dobrovolně důchodově pojištěných s komentářem a příklady k 1.1.2014*. 6. vydání. Olomouc: ANAG, 2014. s. 130

Pro splatnost přirážky k pojistnému, způsob placení nebo vracení přeplatku z přirážky platí stejné zásady jako u plateb pojistného.⁴⁶

3.4.4 Pravděpodobná výše pojistného

Nepředloží-li plátce pojistného přehled, znemožňují tím správné určení výše pojistného, které je povinen platit. Pro tyto případy mají správy sociálního zabezpečení možnost stanovit pravděpodobnou výši dlužného pojistného rozhodnutím (platebním výměrem). Rozhodnutí o stanovení pravděpodobné výše pojistného musí předcházet písemné upozornění, že přehled nebyl předložen. V upozornění musí být stanovena lhůta pro předložení přehledu a musí zde být napsáno, že v případě nepředložení přehledu může správa sociálního zabezpečení stanovit pravděpodobnou výši pojistného.⁴⁷

Při stanovení pravděpodobné výše pojistného správa sociálního zabezpečení vychází z údajů, které má k dispozici, nebo které si opatří. Může například požádat úřad práce o sdělení počtu zaměstnanců. Pro případ, kdy není známa ani přibližná výše příjmů zaměstnanců, bere se pro tyto účely za to, že jejich měsíčním příjmem je částka, která se rovná 1,5 násobku všeobecné průměrné mzdy určované pro kalendářní rok, v němž se stanovuje pravděpodobná výše pojistného.

Pokud plátce pojistného předloží skutečný přehled, zruší správa sociálního zabezpečení své rozhodnutí o pravděpodobné výši pojistného a zaúčtuje skutečnou výši pojistného dle předloženého přehledu. To, že plátcům pojistného byla stanovena pravděpodobná výše pojistného z moci úřední, neznamená, že je zrušena povinnost plátce předložit správě sociálního zabezpečení přehled. „*Dokonce to ani nezabavuje tuto správu možnosti uložit plátcům pojistného za neodevzdání přehledu pokutu, neboť takového jednání se vždy považuje za závažné porušení povinnosti stanovené zákonem.*“⁴⁸

⁴⁶Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, v platném znění, § 21

⁴⁷ŽENÍŠKOVÁ, M. *Pojistné na sociální zabezpečení zaměstnavatelů, zaměstnanců, OSVČ, dobrovolně důchodově pojištěných s komentářem a příklady k 1.1.2014*. 6. vydání. Olomouc: ANAG, 2014. s. 134

⁴⁸HEJKAL, T., ŠVÁCHOVÁ, M. *Nemocenské pojištění v roce 2004*. 1. vydání. Praha: PRAGOEDUCA, 2004. s.93

3.5 Odvody na sociální pojištění ve světě a ve vybraných zemích Evropy

Mezi země Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) patří 34 nejrozvinutějších států světa, které přijaly principy demokracie a tržní ekonomiky. Členské země tohoto společenství, jako například Japonsko, Kanada, USA, Mexiko, Nový Zéland či Austrálie, jsou vůči členským evropským zemím, výrazně odlišné jak po demografické stránce, tak svými sociálními a dalšími programy, které podporují a propagují jejich vlády. Sociální pojištění takto rozdílných zemí nelze porovnat tak, aby získané hodnoty byly vypovídající. Některé země OECD například umožňují maximální příspěvek a dodatečné příspěvky, mají různá pravidla pro nárok na dávky, na různé odpočty ze mzdy. Existují rozdíly v sazbách sociálního pojištění i v plnění, která jsou ze sociálního pojištění hrazena. Některé země mají různé výhody na sociální zabezpečení, které podporují jejich vlády. V oficiálních výzkumech se porovnávají příspěvky na sociální zabezpečení jako procento hrubého národního produktu, příslušné populační demografické ukazatele, makroekonomické ukazatele, jako například reálné úrokové sazby a směnné relace, očekávané přínosy sociálního zabezpečení, nárok na starobní důchod a jeho výše. Je-li zkoumán vliv sociálního pojištění na soukromé úspory, pak za závislou proměnnou je považována sazba úspor domácností a jako nezávislá proměnná je příspěvek na sociální zabezpečení. Aby porovnání mělo vypovídající hodnotu, je potřeba provádět srovnání zemí vzájemně si blízkých. Je tedy lepší a užitečnější zaměřit se na podobnost evropských zemí, které si jsou vzájemně blíže, sdílí společné trhy, společnou kulturu a mají podobné programy sociálního zabezpečení.⁴⁹

Katalyzátorem sociálního pojištění jsou vzdělávací dotace spolu s fyzickým zdaněním kapitálu. Aby bylo možné analyzovat optimální balíček sociálního pojištění, vytvoří se model životního cyklu dvou období s rizikovými investicemi do lidského kapitálu, kde vláda může ovlivnit zdanění práce, dotace na vzdělávání a zdanění kapitálu. Sociální pojištění je poskytováno přerozdělováním zdanění práce. Dotace pro vzdělávání a

⁴⁹ SIMIN MOZAYENI. Social Insurance, Payroll Tax Structure, and Saving Rates: An International Comparison for OECD Countries. *Proceedings of International Academic Conferences* [online]. 2015 [cit. 2016-03-17]. ISSN edsrep.

zdanění kapitálu jsou používány jako katalyzátory pro usnadnění sociálního pojištění tím, že zmírní zkreslení vyvolané zdaněním práce. Odvodit pravidlo pro optimální kombinaci těchto nástrojů je složité. Ve vztahu ke zdanění kapitálu, optimální dotace vzdělání roste s jejich relativní účinností ke zvýšení nabídky pracovních sil a při nedostatečných investicích domácností v oblasti vzdělávání, klesá jejich relativní čisté zkreslení. Katalyzátory jsou strategické substituty a naznačují, že zdanění kapitálu je mnohem důležitější.⁵⁰

Na základě statistiky, která byla zveřejněna Evropskou komisí, jsou v České republice odvody na sociální pojištění v poměru k hrubému domácímu produktu jedny z nejvyšších z celé Evropské unie.

V současné době vybere na sociální pojistné více peněz než Česká republika jen Německo a Francie. Zatímco v ČR výběr tvoří 15,1 procenta hrubého domácího produktu, v Německu a Francii přesahuje 16 procent hrubého domácího produktu.

Nejnižší odvody na sociální pojištění jsou naopak v Dánsku. Zde se již více než deset let pohybují kolem jednoho procenta HDP. V České republice je oproti jiným státům Evropské unie daleko nižší objem peněz vybraných na dani z příjmu. Činí zhruba 9 % HDP, naopak v Dánsku dosahuje třetiny HDP, což je jednoznačně nejvíce v celé Evropské unii. Tento rozdíl je dán zejména tím, že v Dánsku je téměř celý sociální systém financován výhradně výběrem daní. Nejnižší je naopak na Slovensku, v Bulharsku a v Rumunsku.⁵¹

⁵⁰ SCHINDLER, Dirk a Hongyan YANG. Catalysts for social insurance. *International tax and public finance* [online]. 2015, 22(2), 274-310 [cit. 2016-03-17]. ISSN 09275940.

⁵¹ ČSOB *Sociální pojištění v ČR patří k nejvyšším v Evropské unii*. [online]. [cit. 2015-08-21] Dostupné na: <http://www.csob.cz/cz/SME/Infoservis/Finance-dane/Dane-a-ucetnictvi/Stranky/20741480.aspx>

4 Analytická část

4.1 Počet poplatníků pojistného

Kolik se vybere na pojistném na sociální zabezpečení, do jisté míry závisí i na tom, kolik je přihlášeno poplatníků pojistného v registru plátců u správ sociálního zabezpečení. V tabulce č. 5 sledujeme počet poplatníků v letech 2009 až 2014 podle jednotlivých typů.

Tabulka 5 - Počet poplatníků pojistného v letech 2009 – 2014

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Počet zaměstnavatelů	267 387	263 235	263 792	269 291	269 734	271 432
Počet pojištěnců	4 155 026	4 272 541	4 292 672	4 284 307	4 275 544	4 328 561
Počet OSVČ vykonávajících činnost	955 659	977 069	1 001 764	994 088	977 228	972 356
z toho OSVČ povinných platit zálohy na DP	746 389	734 711	742 235	719 490	692 753	676 188
z toho OSVČ účastných NP	141 389	151 881	115 115	98 579	92 525	91 854
Počet dobrovolně důchodově pojištěných osob	3 606	4 545	5 071	5 550	5 717	6 357
Počet poplatníků celkem	4 905 021	5 011 797	5 039 978	5 009 347	4 974 014	5 011 106

Zdroj: www.cssz.cz

Vlastní zpracování, 2016

Z uvedeného přehledu počtu poplatníků sociálního pojištění je patrné, že v roce 2010 a 2011 byl propad přihlášených zaměstnavatelů, v roce 2014 se pak počet zaměstnavatelů i počet pojištěnců dostal na nejvyšší hranici ve sledovaném období. Je to dáno částečně tím, že od roku 2009 se hovoří jako o roku, kdy ve společnosti začala ekonomická krize. Od roku 2014 se opět nastartovala ekonomika země a pominula hospodářská krize, která mohla v předchozích letech zapříčinit i to, že méně lidí dostalo odvahu podnikat, méně lidí si trouflo na to, vytvářet pracovní místa a zaměstnávat zaměstnance.

U osob samostatně výdělečně činných od roku 2012 klesá počet plátců, kteří mají povinnost hradit zálohy na důchodové pojištění. Naopak roste počet zaměstnavatelů. Tyto tendence se také odvíjí také od toho, že někdy je výhodnější být OSVČ, někdy je výhodnější být zaměstnavatelem, podle toho, jaká je aktuální právní úprava pro OSVČ a pro zaměstnavatele.

Počet osob samostatně výdělečně činných platících si nemocenské pojištění se od roku 2011 trvale snižuje. Osoby samostatně výdělečně činné, pokud se přihlásí k dobrovolnému nemocenskému pojištění, musí hradit nemocenské zálohy pravidelně ve stanovených termínech. V případě opoždění platby nebo neuhrazení platby nemocenské pojištění zaniká. Stát v současné době vyplácí dávky nemocenského pojištění všem svým pojištěncům až po čtrnácti dnech pracovní neschopnosti, tedy shodně jak u zaměstnanců, tak u OSVČ. Zaměstnancům prvních čtrnáct dnů proplácí dávku zaměstnavatel. Osoby samostatně výdělečně činné tuto výhodu nemají a nemocenskou dávku jim v případě nemoci vyplácí až po 14 dnech stát prostřednictvím správy sociálního zabezpečení, a to pouze v případě, pokud si hradí zmíněné nemocenské pojištění. Mnoho OSVČ se tedy z nemocenského pojištění buď samo odhlásilo, nebo po oznámení zániku nemocenského pojištění ze strany správy sociálního zabezpečení, například z důvodu opožděné platby, toto pojištění již neobnovilo. Pro mnoho osob samostatně výdělečně činných se platit nemocenské opravdu nevyplatí, prostonaný týden s chřipkou jim totiž nikdo neproplatí.

Počet dobrovolně důchodově pojištěných za sledované období vzrostl téměř dvojnásobně. V případě, kdy lidé chtějí odejít do starobního důchodu, musí mít odpracovaný potřebný počet let. Pokud jim nějaké roky chybí, mají možnost si tuto dobu

doplatit dobrovolným důchodovým pojištěním. Počet dobrovolně důchodově pojištěných občanů tedy roste převážně z důvodu chybějících odpracovaných let. V případě, že chybí pojištěnci roky, které jsou potřeba pro přiznání důchodu, pojištěnci nevznikne nárok na starobní důchod v době, kdy by na něj nárok podle zákona měl, ale hranice odchodu do důchodu se odsouvá a prodlužuje. Pokud tedy má pojištěnec dostatek financí na to, aby si důchodové pojištění doplatil, určitě tak učiní, aby mohl odejít řádně do starobního důchodu.

Graf 1 - Počet poplatníků pojistného v letech 2009 – 2014

Zdroj: www.cssz.cz

Vlastní zpracování, 2016

4.2 Vývoj dávek nemocenského pojištění

Nemocenské pojištění je určeno pro ekonomicky činné osoby. Zahrnuje povinné nemocenské pojištění zaměstnanců, dobrovolné nemocenské pojištění osob samostatně výdělečně činných a zahraničních zaměstnanců. Úkolem nemocenského pojištění je zabezpečení pojištěnce dávkami, které nahrazují příjem při sociálních událostech stanovených zákonem. Jedná se o dočasnou pracovní neschopnost pro nemoc, nebo při

nařízené karanténě, ošetřování člena domácnosti nebo péče o něj, peněžité pomoci v mateřství a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství.

Nemocenské pojištění je založeno na pojistném systému, tj. na povinném odvedení části příjmů osob, do pojistného systému pro budoucí peněžité plnění při stanovených sociálních událostech. Je pojištěním státním, pojistné je příjmem státního rozpočtu a provádění nemocenského pojištění je svěřeno organizačním jednotkám státu, orgánům sociálního zabezpečení. Charakteristickým znakem je obligatornost. Nárok na dávku vzniká při splnění stanovených podmínek přímo ze zákona. Jde o systém tradiční sociální ochrany. Výše dávky je odvozena od výše odvedeného pojistného ze započitatelných příjmů pojištěné osoby.⁵²

Účast zaměstnavatele na finančním zabezpečení zaměstnance v době trvání pracovní neschopnosti a karantény se již nějakou dobu podílejí zaměstnavatelé. Změnu v této oblasti přinesl zákon o nemocenském pojištění, který začal platit od 1.1.2009. Ve většině členských států Evropské unie je tato praxe dnes již také využívána a její aplikace se osvědčila. Jedná se o způsob přenesení části odpovědnosti za finanční stav systému na zaměstnavatele. Tímto opatřením, se šetří náklady na nemocenské dávky státu tím, že zaměstnavatelé hradí výdaje v prvních týdnech pracovní neschopnosti ze svých nákladů. Tak se decentralizuje ale i výrazně zvýší efektivnost společenské kontroly proti zneužívání systému. Zaměstnavatelé po dobu prvních dvou týdnů pracovní neschopnosti, poskytují zaměstnancům náhradu mzdy za ty dny, za které jim uchází příjem.

V souvislosti s tím, že část nemocenských dávek proplácí od roku 2009 svým zaměstnancům zaměstnavatel, mohla být sazba pojistného na nemocenské pojištění snížena tak, aby vybrané pojistné postačovalo na úhradu dávek nemocenské od 15. dne pracovní neschopnosti. Legislativní změna byla koncipována tak, aby úspora ze sníženého pojistného postačovala zaměstnavatelům i s nadprůměrnou nemocností uhradit výdaje spojené s výplatou náhrady mzdy za první dva týdny pracovní neschopnosti. Nezbytnost tohoto kroku byla doporučována experty mezinárodních organizací již při zahájení prací na sociální reformě v letech 1990-1991, protože v současné době jde o zásadní a nezbytné opatření k zabránění nárůstu pracovní neschopnosti. Zaměstnavatelům s počtem

⁵² KAHOUN, V. a kol., *Sociální zabezpečení, vybrané kapitoly*, 1. vydání. Praha: Triton, 2009, 109-110

zaměstnanců nižším než 51, byla dána možnost, aby si od 1.1.2010 pokud chtějí zvolili vyšší sazbu pojistného na nemocenské pojištění, při které jim nositel pojištění uhrazoval polovinu nákladů vynaložených náhradu mzdy při dočasné pracovní neschopnosti, kterou v kalendářním měsíci svým zaměstnancům zúčtovali.⁵³

Možnost čerpání poloviny náhrady mzdy platila pro zaměstnavatele pět let. Byla využívána spíše většími podniky, pro malé zaměstnavatele, například s jedním nebo dvěma zaměstnanci, byla nákladnou záležitostí. K 31.12.2014 byla tato zvýšená sazba pojistného zrušena. Od roku 2015 je pro zaměstnavatele stanovena opět pouze jedna sazba pojistného a zaměstnavatelé musí hradit veškeré náklady, spojené s pracovní neschopností svých zaměstnanců ze svých finančních prostředků.

Od doby, kdy byla na zaměstnavatele přenesena odpovědnost výplaty nemocenských dávek za prvních čtrnáct dnů karantény, byla snížena sazba pojistného z 3,3 % na 2,3 %. V rozmezí let 2011 – 2013 bylo prodlouženo období poskytování náhrady mzdy zaměstnavatelem na 21 dnů. Od roku 2014 opět platí původní právní úprava platná od roku 2009, tedy stát proplácí nemocenské dávky opět již od 15. dne pracovní neschopnosti.

Tabulka 6 - Příjmy a výdaje na nemocenské pojištění v letech 2008 – 2014

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Příjmy na NP v mil Kč	46 696	23 130	23 544	24 348	24 723	24 869	25 698
Výdaje na dávky NP v mil Kč	31 882	26 033	22 789	21 505	19 377	20 143	22 077

Zdroj: www.cssz.cz

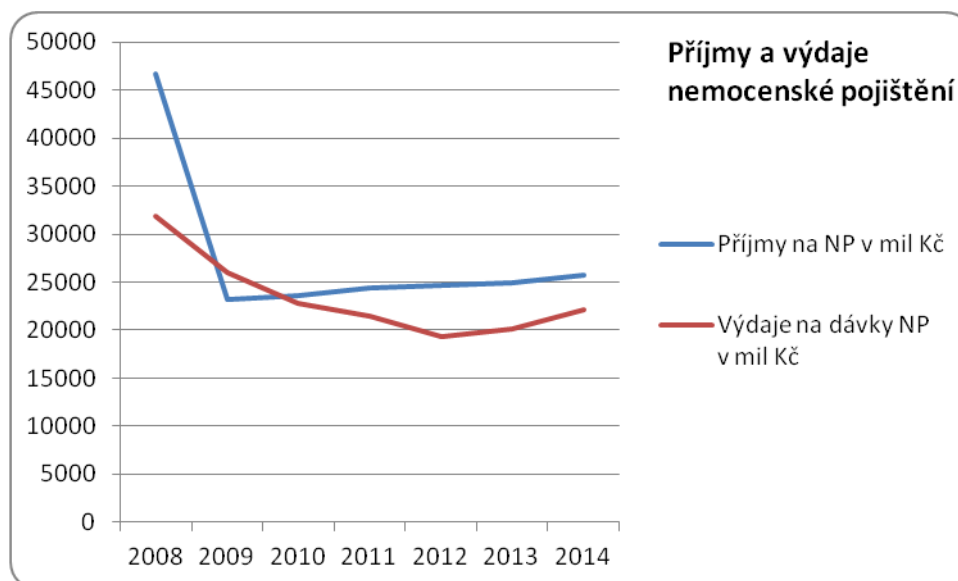
Vlastní zpracování, 2016

⁵³ KAHOUN, V. a kol., *Sociální zabezpečení, vybrané kapitoly*, 1. vydání. Praha: Triton, 2009, s. 112

Z tabulky je patrné, že ještě v roce 2008 příjmy na nemocenské pojištění převyšovaly náklady na dávky nemocenského pojištění o cca 15 mld Kč. V roce 2008 ještě veškerou pracovní neschopnost proplácela správa sociálního zabezpečení. Rok 2009 byl pro výplatu nemocenských dávek zlomový, na výplatě se začali podílet i zaměstnavatelé. S touto zásadní změnou souviselo i snížení sazeb odvodu pojistného. Příjmy z nemocenského pojištění, které v roce 2008 činily 46 696 mil Kč, se v roce 2009 snížily na Kč 23 130 mil Kč, což je pokles o 23 566 mil Kč. Příjmy z nemocenského pojištění tedy klesly na polovinu. Tím, že výdaje na nemocenské dávky začaly převyšovat příjmy, bylo vládou rozhodnuto, že nemocenské dávky bude vyplácet zaměstnavatel ještě o týden déle, aby se systém stabilizoval. Toto opatření trvalo dva roky a jeho výsledky byly patrné. Již v roce 2010 se poměr příjmy – výdaje otočil, ale rozdíl již nikdy nebyl tak velký jako v roce 2008 a dříve, nicméně poměr se zvyšuje a příjmy na nemocenské pojištění v současnosti převyšují náklady vynaložené na dávky plynoucí z nemocenského pojištění. Můžeme konstatovat, že systém nemocenského pojištění je v současné době víceméně soběstačný.

Nový zákon o nemocenském pojištění měl motivovat zaměstnance, zaměstnavatele, osoby samostatně výdělečně činné i samotné lékaře k větší zodpovědnosti, aby lidé nezneužívali dávek nemocenského pojištění. Do jisté míry to své plody přineslo. Ale možná, mnozí lidé své nemoci podceňují či přecházejí, což určitě nemá dobrý vliv na jejich zdraví a budoucnost.

Graf 2 - Příjmy a výdaje na nemocenské pojištění v letech 2008 – 2014

Zdroj: www.cssz.cz

Vlastní zpracování, 2016

4.3 Vývoj dávek důchodového pojištění

Ze systému sociálního pojištění jsou vypláceny také dávky důchodového pojištění. Starobní důchody tvoří stěžejní položku výdajů na důchodové zabezpečení. Dalšími druhy důchodů jsou invalidní důchody, vdovské a vdovecké a sirotčí.

Od roku 1993, tedy od doby kdy bylo zavedeno pojistné na sociální zabezpečení, analýza příjmů a výdajů důchodového pojištění ukazuje, že v období let 1994 až 1996 příjmy převyšovaly výdaje, v roce 1997 však již výdaje převýšily příjmy. Tento nežádoucí rozdíl se zvyšoval, v roce 1997 byla přijata úsporná opatření z důvodu, aby byly omezeny výdaje. Opatření se týkala valorizace důchodů, hodnocení náhradních dob pojištění, předčasných starobních důchodů a poskytování starobního důchodu těm, kteří měli další výdělků. Ale ani přijatá opatření tento nepříznivý trend nedokázala zásadně ovlivnit. V roce 2003 byly výdaje na dávky důchodového pojištění o 16,2 mld Kč vyšší než příjmy z pojistného na důchodové pojištění. Od roku 2004 dochází k zásadnější změně, důchodový systém se dostává po osmi letech do opět do přebytku, a to zejména

v souvislosti s úpravou pojistné sazby. Určitý vliv měl mimo jiné i fakt, že Česká správa sociálního zabezpečení je ve výběru pojistného úspěšná. V roce 2006 se podařilo vybrat 99 % předepsaného pojistného. V roce 2009 se systém opět dostal do deficitu, který pokračoval i v dalších letech. „*Celkové výdaje na důchody se zvýšily ze 76,5 mld.Kč v roce 1993 na 376,4 mld.Kč v roce 2014. Podíl těchto výdajů na HDP se zvýšil ze 7,5 % na 9,5 %.*“⁵⁴

Poměr starobního důchodu k průměrné hrubé mzdě v období 1989 až 1992 přesahoval 50 %. Od roku 1994 tento poměr klesá, v roce 2014 dosahuje 45 %. V roce 2014 je relace důchodu k čisté mzdě vyšší, činí 58 %, protože důchody se většinou nezdaňují (zdanění podléhají jen důchody v celkové výši nad 331 220 Kč ročně, tj. 27 600 Kč měsíčně). Dosavadní vývoj reálné hodnoty průměrného vypláceného starobního důchodu, také není příliš příznivý. Po snížení na 75,6 % v roce 1993 reálná hodnota sice postupně rostla, ale teprve v roce 2005 dosáhla 103,5 % úrovně roku 1989. Při porovnání reálné hodnoty důchodu s vývojem reálné mzdy, se reálná hodnota důchodu vyvíjela příznivěji do roku 1992, od té doby však zaostává za vývojem mezd.⁵⁵

Osoba samostatně výdělečně činná si může zvolit relativně nízký vyměřovací základ. To se může jevit jako zvýhodnění osob samostatně výdělečně činných v oblasti solidarity důchodového systému. Při stanovení vyměřovacího základu osob samostatně výdělečně činných se vychází z rozdílu mezi příjmy a výdaji. Na úhradě výdajů na důchodové pojištění se tak osoby samostatně výdělečně činné podílejí oproti zaměstnancům v menší míře. „*OSVČ odvedly v r. 2014 v průměru pojistné na důchody z vyměřovacího základu ve výši cca 45 % průměrného vyměřovacího základu zaměstnance. Zaměstnanci tak výrazně dotují OSVČ, a proto je potřeba tuto disproporci omezit.*“⁵⁶

Možnost odchodu do předčasného starobního důchodu byla stále více využívána. Například z celkového počtu všech starobních důchodů, které byly přiznané v roce 2002 činily předčasné starobní důchody 58 %, pro srovnání s rokem 1996 činil tento podíl pouze 18 %. V roce 2002 činily trvale krácené předčasné důchody přibližně 87 % z celkového počtu předčasných starobních důchodů. Na počtu nově přiznávaných starobních důchodů

⁵⁴ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 6. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 217-218

⁵⁵ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 6. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s.244

⁵⁶ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 6. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2015.s. 45

se významněji podílely trvale krácené předčasné starobní důchody. V té době bylo hlavní příčinou rostoucího počtu předčasných starobních důchodů v první řadě zcela určitě zhoršující se situace na trhu práce, ale také výhodná konstrukce stanovení výše těchto důchodů v porovnání se starobním důchodem při dosažení důchodového věku. Možnosti „výhodného“ předčasného odchodu do důchodu byly omezeny s platností od 1.7. 2001 a od 1.1.2004. Zpřísnění předčasných důchodů přinesla „malá“ důchodová reforma, proto před její platností počet předčasných důchodů velmi rychle stoupal. Malá důchodová reforma přinesla pro 80 % pojištěnců nižší důchody. V současnosti je z celkového počtu vyplácených starobních důchodů přibližně 27 % předčasných.⁵⁷

Tabulka 7 - Příjmy a výdaje na důchodové pojištění v letech 2008 - 2014

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Příjmy z poj.DP mil Kč	310 909	300 731	308 407	319 425	323 176	323 614	332 857
Výdaje na dávky DP v mil Kč	304 871	331 595	337 799	359 098	372 753	373 435	376 711

Zdroj: www.cssz.cz

Vlastní zpracování, 2016

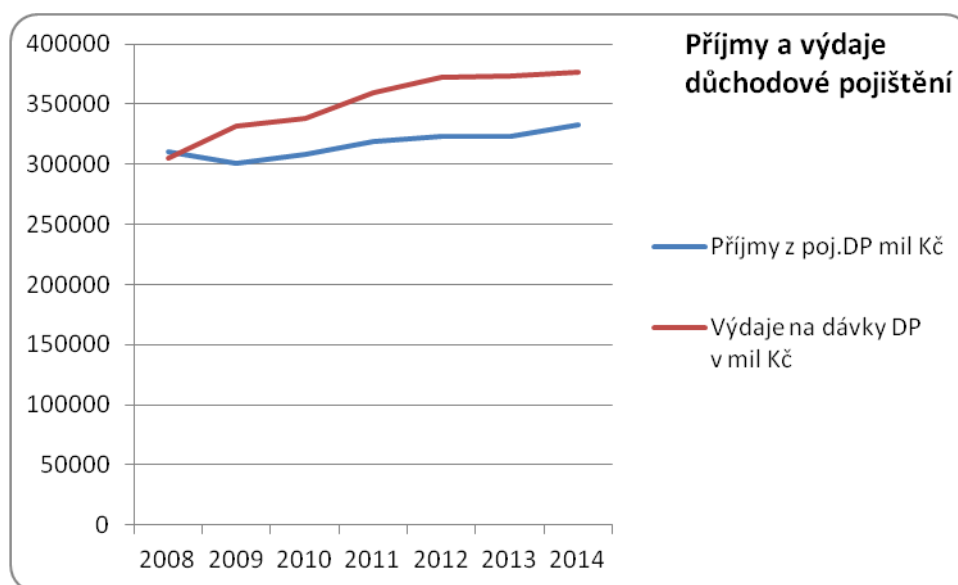
Z tabulky je patrné, jak ještě v roce 2008 převyšovaly příjmy na důchodové pojištění výdaje. Od roku 2009 dochází k velkému propadu, výdaje na dávky důchodového pojištění se zvyšují téměř o 30 miliard, zatímco příjmy v roce 2009 klesly oproti předchozímu roku o 10 miliard.

Mnoho lidí odchází do předčasného důchodu z ekonomických i jiných důvodů. Různé podniky v předchozích letech propouštěly, například v období ekonomické krize, kdy byl problém s tím, že odběratelé nehradili své závazky a zaměstnavatelé často neměli

⁵⁷ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 6. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2015.s.245-246

finanční rezervy na výplaty svých zaměstnanců a mnohé musely svůj provoz buď omezit nebo úplně ukončit. Některé podniky dávaly zaměstnancům od určitého věku odstupné, jiné podniky zcela ukončily svoji činnost a mnohdy neměly ani na výplatu mezd svým zaměstnancům. Z tabulky č. 8 lze vyčíst, kolik žádostí o starobní důchod bylo v období let 2002 až 2014 v jednotlivých letech podáno. Důchodová dávka je jistota, lidé mají zaručený pravidelný příjem. Mnoho lidí proto odchází do důchodu, mnozí z výše popsaných důvodů odchází do důchodu předčasně, i když mají trvale krácený důchod. Pokud se těmto, mnohdy ještě aktivním lidem podaří najít ještě zaměstnání, třeba i na částečný úvazek, mají jisté dva příjmy – starobní důchod a mzdu. Z těchto důvodů mnoho lidí této možnosti využívá, a proto v tabulce podaných žádostí o důchod vidíme velký růst. V roce 2002 bylo podáno 192 941 nových žádostí, v roce 2009 počet žádostí vzrostl na 270 352, což je nárůst o 77 411 žádostí. V roce 2012 počet žádostí razantně klesl, ale od té doby zase pomalu stoupá. Z důvodu vysokého počtu nových žádostí vzrostly i výdaje na výplatu důchodových dávek.

Graf 3 - Příjmy a výdaje na důchodové pojištění

Zdroj: www.cssz.cz

Vlastní zpracování 2016

Tabulka 8- Vývoj počtu došlých žádostí o důchod

rok	2002	2003	2004	2005	2006	2007
počet žádostí	192 941	225 945	248 300	240 177	239 517	244 113

rok	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
počet žádostí	251 396	270 352	224 277	262 803	183 721	191 516	204 288

Zdroj: www.cssz.cz

Vlastní zpracování, 2016

4.4 Vývoj příjmů na sociální pojistné

Tabulka 9 - Vývoj příjmů za roky 1993 – 2014
(v milionech Kč)

Roky	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Příjmy	106 027	128 745	149 491	168 915	185 536	198 130	204 553

Roky	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Příjmy	215 714	234 815	250 349	264 208	285 064	302 085	324 350

Roky	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Příjmy	357 210	375 368	337 758	346 101	357 919	362 097	362 758	373 273

Zdroj: www.cssz.cz

Vlastní zpracování 2016

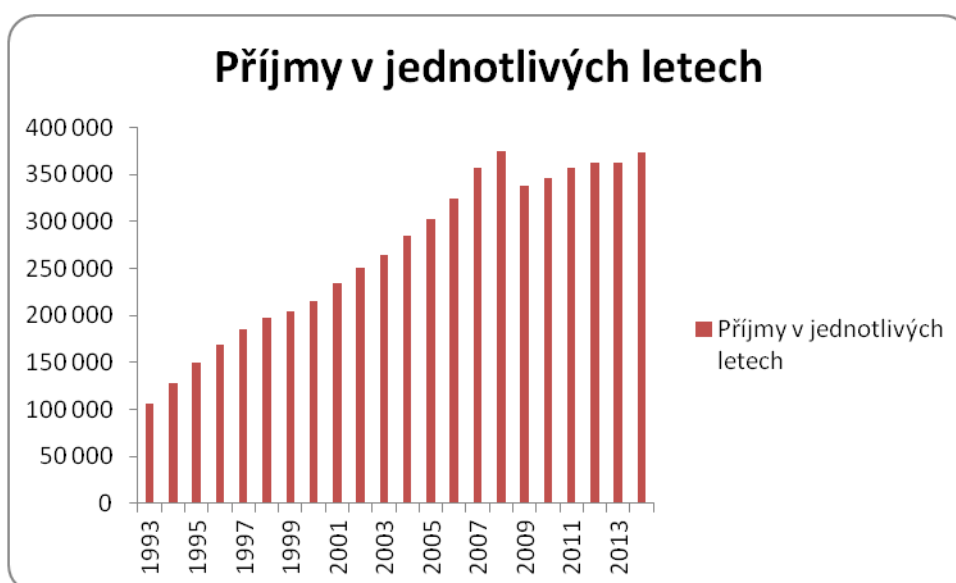
Příjmy od roku 1993 do roku 2008 postupně rostou. V roce 2009 je propad o přibližně 40 miliard Kč. V roce 2009 byla vládou schválena pomoc pro zaměstnavatele,

kteří zaměstnávali méně než 25 zaměstnanců a tito zaměstnanci měli nižší mzdy. Zaměstnavatelé mohli na své zaměstnance uplatnit slevu na pojistném, a to v září 2009 slevu zpětně od začátku roku a poté každý kalendářní měsíc. Nebyla to povinnost pro zaměstnavatele, ale jejich právo, a mnoho zaměstnavatelů tohoto práva využilo. Původně slevy na pojistném vláda schválila pro rok 2009 a 2010, nakonec však její platnost byla pouze pro rok 2009.

V roce 2009 na snížení příjmů mělo vliv i snížení odvodů na sociální pojištění z důvodu aplikace nového zákona o nemocenském pojištění. Procentní odvod pojistného byl snížen z důvodu, že se začali na výplatě nemocenských dávek nově podílet jejich zaměstnavatelé.

Od roku 2010 opět příjmy na sociální pojištění rostou, ale ve sledovaném období se zatím nedostaly na úroveň roku 2008. V tendenci pohybu příjmu v jednotlivých letech lze sledovat i provázanost s počtem plátců pojistného, který je uveden na začátku této analytické části.

Graf 4- Příjmy v letech 1993 - 2014

Zdroj: www.cssz.cz

Vlastní zpracování, 2016

Tabulka 10 - Příjmy a výdaje na sociální zabezpečení

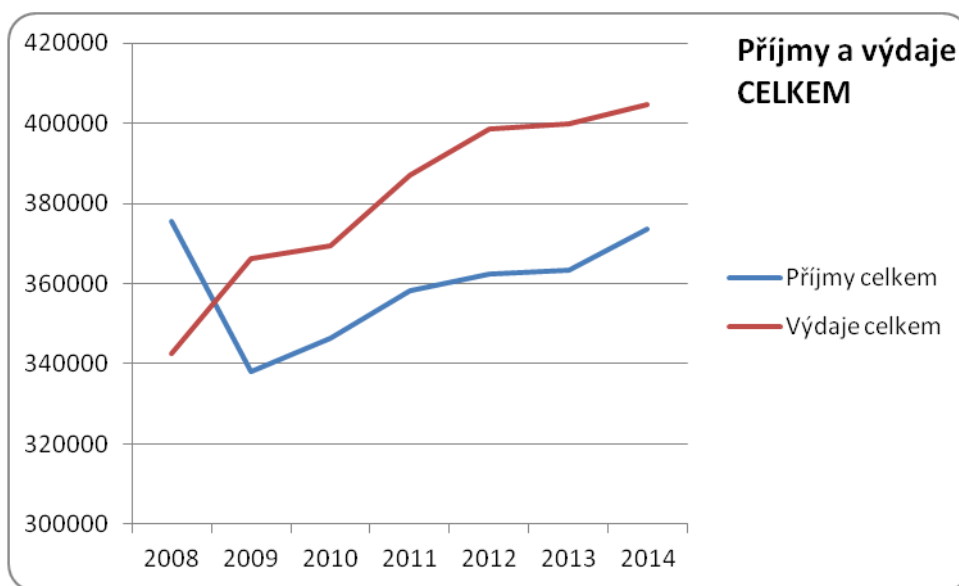
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Příjmy z poj.celk v mld Kč	357,6	324,5	332,6	344,2	348,3	348,9	359,0
výdaje na dávky DPaNP v mld Kč	336,8	357,6	360,6	380,6	392,1	393,6	398,5

Zdroj: www.cssz.cz

Vlastní zpracování, 2016

Zajímavé je také sledovat celkové příjmy v porovnání s celkovými výdaji na sociální zabezpečení, tak jak ukazuje výše uvedená tabulka. Z údajů je patrné, že ještě v roce 2008 převyšovaly celkové příjmy nad celkovými výdaji, a to o 20,8 mld Kč. V roce 2009 byl hluboký propad mezi příjmy a výdaji, kdy výdaje převýšily příjmy o 33,1 mld Kč, v roce 2014 byl schodek již 39,5 mld Kč. Na tomto stavu měly jistě nemalý podíl legislativní změny a také již zmíněné období ekonomické krize. Od roku 2009 se snížila procentní výměra pojistného na sociální zabezpečení z důvodu, že stát začal proplácet nemocenské dávky pojištěncům až po 14 dnech pracovní neschopnosti. Z uvedeného přehledu je patrný veliký rozdíl, kdy příjmy zdaleka nedosahují vynaložených výdajů.

Graf 5 - Příjmy a výdaje na sociální zabezpečení celkem

Zdroj: www.cssz.cz

Vlastní zpracování, 2016

4.5 Pohledávky za plátcí pojistného

Důležité je podívat se také na pohledávky za plátcí pojistného, protože ne každý předpis pojistného je ihned zaplacen, a vznikají tak pohledávky za jednotlivými plátcí pojistného, které rostou. V případě, že pohledávka obsahuje pojistné, a plátce není odhlášen ani v úpadku, pak se pojistné penalizuje stanovenou sazbou penále za každý den prodlení a pohledávky za plátcí pojistného se neustále zvyšují. Existuje institut prominutí penále a odpis pohledávek do nedobytných pohledávek. Prominutí penále se uskutečňuje na základě žádosti plátce a penále může, ale nemusí být prominuto. Nedobytné pohledávky se používají pro odpis již nevymahatelných pohledávek, kdy pohledávka se odepíše do tzv. nedobytných pohledávek k tíži správy sociálního zabezpečení a po určité době je pohledávka promlčena.

Tabulka 11 - Stav pohledávek ČSSZ v letech 1993 - 2014
(v mil Kč)

Roky	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Pohledávky	3 145	7 049	13 762	21 985	32 564	39 854	49 127

Roky	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Pohledávky	55 850	60 638	61 749	63 754	61 977	62 180	59 721

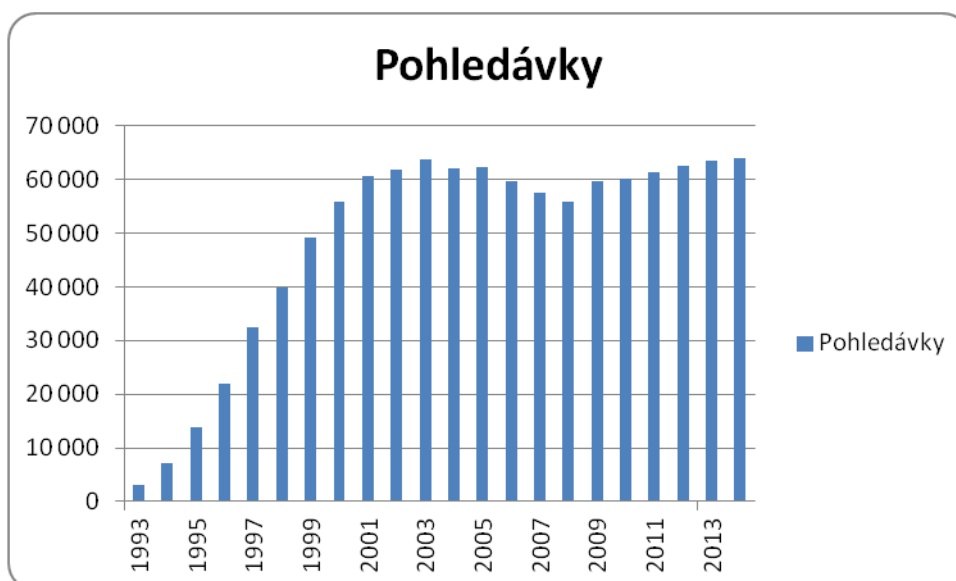
Roky	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Pohledávky	57 488	55 797	59 713	60 092	61 311	62 526	63 378	63 867

Zdroj: www.cssz.cz

Vlastní zpracování, 2016

Z tabulky vyplývá, že od roku 1993, kdy začíná fungovat systém sociálního pojištění, jednotliví plátcí se začínají přihlašovat do registru plátců a začínají hradit pojistné na sociální zabezpečení, pohledávky za plátcí stoupají a postupně se začínají navyšovat. Lidé po roce 1989 začínají podnikat, zaměstnávat pracovníky a tím se nastartovává ekonomika a ekonomický růst země. Od roku 1993 do roku 2003 pohledávky za plátcí pojistného postupně rostou, poté kolísají a od roku 2009 se opět postupně zvyšují a do konce sledovaného období, tedy do roku 2014 postupně stoupají. Kdybychom sledovali počet plátců od stejného roku, viděli bychom, že i počet plátců se postupně zvyšuje. Výše pohledávek také koresponduje s tím, jak se měnila sazba pojistného a sazba penále pro neplacení pojistného. Do konce roku 1994 byla výše sazby penále za pozdní platby pojistného 0,3 % za každý kalendářní den prodlení. Od roku 1995 do roku 2006 byla stanovena sazba penále 0,1 % za každý den prodlení. Od roku 2007 dosud platí sazba penále v běžném režimu 0,05 %. Sazba penále u plátců, kteří mají povolen splátkový kalendář je poloviční, tedy 0,025 %. Tyto sazby jsou již téměř deset let stejné, i když mzdy a ceny výrobků a služeb se za posledních deset let výrazně zvýšily. Dalším faktorem, který ovlivnil výši pohledávek je fakt, že do roku 1997 se počítalo penále dle stanovené sazby všem plátcům, tedy i odhlášeným. Od 1.1.1998 se penále počítá pouze u neodhlášených plátců pojistného.

Graf 6 - Pohledávky v letech 1993 - 2014

Zdroj: www.cssz.cz

Vlastní zpracování, 2016

Tabulka 12 - Struktura pohledávek ROK 2012
(v mil Kč)

ROK 2012	Plátcí	Pohledávky				Celkem
		na pojistném	na penále	na pokutách	ve splátkách	
Odhlášení plátcí	OSVČ DP	4 215	1 827	52		6 094
	ZAME	15 000	17 066	65		32 131
	Celkem	19 215	18 892	117		38 224
Neodhlášení plátcí	OSVČ DP	7 724	2 090	19		9 833
	ZAME	8 462	4 135	11		12 608
	Celkem	16 186	6 225	31		22 442
Splátkový režim	OSVČ DP				471	471
	ZAME				1 389	1 389
	Celkem				1 859	1 859
Úhrn	OSVČ DP	11 939	3 917	71	471	16 398
	ZAME	23 462	21 200	76	1 389	46 127
	Celkem	35 402	25 117	148	1 859	62 526

Tabulka 13 - Struktura pohledávek ROK 2013
(v mil Kč)

ROK 2013	Plátcí	Pohledávky				Celkem
		na pojistném	na penále	na pokutách	ve splátkách	
Odhlášení plátcí	OSVČ DP	4 898	2 051	54		7 003
	ZAME	15 270	16 492	66		31 828
	Celkem	20 168	18 544	120		38 832
Neodhlášení plátcí	OSVČ DP	7 941	2 193	18		10 152
	ZAME	8 419	4 039	11		35 089
	Celkem	16 360	6 231	29		22 620
Splátkový režim	OSVČ DP				498	498
	ZAME				1 429	1 429
	Celkem				1 926	1 926
Úhrn	OSVČ DP	12 839	4 244	72	498	17 653
	ZAME	23 689	20 531	77	1 429	45 726
	Celkem	36 528	24 775	149	1 926	63 378

Tabulka 14 - Struktura pohledávek ROK 2014
(v mil Kč)

ROK 2014	Plátcí	Pohledávky				Celkem
		na pojistném	na penále	na pokutách	ve splátkách	
Odhlášení plátcí	OSVČ DP	5 629	2 316	56		8 001
	ZAME	16 012	16 417	67		32 496
	Celkem	21 641	18 733	123		40 497
Neodhlášení plátcí	OSVČ DP	7 739	2 302	18		10 059
	ZAME	7 911	3 871	12		11 794
	Celkem	15 650	6 173	30		21 853
Splátkový režim	OSVČ DP				435	435
	ZAME				1 082	1 082
	Celkem				1 517	1 517
Úhrn	OSVČ DP	13 368	4 618	74	435	18 495
	ZAME	23 923	20 288	79	1 082	45 372
	Celkem	37 291	24 906	153	1 517	63 867

Zdroj: www.cssz.cz

Vlastní zpracování, 2016

V předchozích tabulkách je uvedena struktura pohledávek v letech 2012, 2013 a 2014 a to podle plátců odhlášených a neodhlášených plátců, a plátců, kteří mají povolen splátkový režim. Plátcí ve splátkovém režimu se pro účely této statistiky nerozdělují na neodhlášené a odhlášené. Plátcům, kteří mají povoleny splátky, pokud jsou odhlášení, končí penalizace dlužného pojistného dnem odhlášení, stejně, jako plátcům v běžném režimu. Plátcí, kteří jsou neodhlášení, mají ve splátkovém režimu poloviční penále, než jaké by jim náleželo, pokud by splátkový kalendář nebyl povolen. Splátkový kalendář je nutné pravidelně platit dle dohodnutých splátek a navíc je potřeba včas platit pravidelné zálohy, pokud je plátce v rejstříku živých plátců. V případě, že by docházelo k opoždění běžných plateb nebo splátek, může okresní správa sociálního zabezpečení splátkový kalendář zrušit. Pak se zpětně dopočítává penále do plné výše. Ve sledovaném období vidíme, že v roce 2013 stoupl počet splátek oproti roku 2012 o 67. V roce 2014 počet splátek klesl o 409 oproti roku 2013. Pro plátce pojistného je mnohdy složité dodržet termíny plateb, pokud se nacházejí v situaci, kdy například nemají zaplacené platby od svých zákazníků. Proto i počet splátek v roce 2014 výrazněji klesl.

Pohledávky za odhlášenými plátcí trvale rostou. V roce 2012 byl celkový dluh u odhlášených plátců 38 224 mil Kč, v roce 2013 činil 38 832 mil Kč a v roce 2014 se zvýšil dluh na 40 497 mil Kč. Mnoho podniků a podnikatelů, kteří mají problémy s platební morálkou se odhlásí z rejstříku plátců a přihlásí se jako jiný subjekt a začíná de facto od nuly. Často se stane, že společnost, která dluží je odhlášena z rejstříku plátců a následně se přihlásí jiná společnost, která má podle obchodního rejstříku stejného jednatele, stejnou adresu, stejný předmět podnikání. Jen se změní název a identifikační číslo společnosti. Tato nová společnost začíná podnikat s nulovou pohledávkou, zatímco dluhy u původní firmy často zůstanou nesplacené.

V roce 2012 činily dluhy na pojistném 58,35 %, dluhy na penále 41,40 % a dluhy na pokutách 0,25 %. V roce 2013 tvořily dluhy na pojistném 59,44 %, dluhy na penále 40,32 % a dluhy na pokutách 0,24 %. V roce 2014 byl poměr dlužného pojistného 59,81 %, dlužného penále 39,95 % a dlužných pokut 0,25 %. Dluhy na pojistném mírně

rostou, naopak dluhy na penále mírně klesají. Poměr však zůstává stejný a více než polovinu tvoří pohledávky na pojistném.

4.6 Úspěšnost výběru pojistného

Výběr pojistného je jedním z hlavních úkolů správ sociálního zabezpečení. Pojistné se hradí v určitém termínu, v případě prodlení úhrady vzniká penále. V případě porušení povinností může správa sociálního zabezpečení uložit pokutu. Dlužné pojistné, dlužné penále, dlužné pokuty, neuhrazené regresní náhrady, přeplatky na dávkách, exekuční náklady se vymáhají. Na správách sociálního zabezpečení jsou oddělení vymáhání pojistného a provádění exekučních srážek. Toto oddělení sleduje úhrady vystavených titulů plátců pojistného, a v případě, že do určité doby není uhrazený vydaný titul, pak jsou činěny kroky k vymožení předepsaného dluhu.

V současné době je stále více plátců v insolvenčním řízení, proto i správy sociálního zabezpečení spolupracují s insolvenčními správci.

„V roce 2014 bylo do insolvenčních řízení přihlášeno 5 188 pohledávek, což je o 1 561, tedy o 43 % více než v roce 2013. Z toho 1 052 pohledávek bylo řešeno v konkurzu. Počet pohledávek řešených oddlužením se proti roku 2013 zdvojnásobil. V hodnoceném roce bylo ukončeno 513 insolvenčních řízení s uhrazenou částkou ve výši 64,6 mil. Kč, tj. 3,8 % celkového objemu přihlášených pohledávek.“⁵⁸

⁵⁸ http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/13BF4AEB-9302-49DB-8722-839E9B952E28/0/ZoC_2014.pdf

Tabulka 15 - Vývoj úspěšnosti výběru pojistného a příslušenství k 31.12.
(v mil Kč)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Předpis	374 803	343 261	346 688	359 345	365 615	366 221	375 670
Prominuté penále	225	158			169	200	166
Předpis upravený o prominuté penále					365 784	366 421	375 385
Odpis nedobytných pohledávek	1 341	-10	877	-215	-234	-928	
Předpis upravený o odpis nedobytné pohledávky			347 565	359 130	365 381	365 381	
Inkaso	375 368	337 758	346 101	357 919	362 097	362 758	373 273
Úspěšnost výběru pojistného (v %)	100,2	98,4	99,8	99,6	99,0	99,1	99,4

Zdroj: www.cssz.cz

Vlastní zpracování, 2016

Ve sledovaném období byl předpis pojistného upravován o prominuté penále nebo o odepsané nedobytné pohledávky. Nelze tedy přesně výsledky srovnat, ale víceméně výběr pojistného se dlouhodobě pohybuje kolem 99 % – 100 %.

Na počátku roku 2016 byly Českou správou sociálního zabezpečení vydány tiskové zprávy o počtu pojištěnců a výběru pojistného v roce 2015. K dnešnímu dni nejsou zatím tyto údaje zpracovány do zveřejněných statistik, proto jsou uvedeny alespoň citace tiskových zpráv.

V roce 2015 dosáhly celkové příjmy České správy sociálního zabezpečení z pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti 394,5 miliard Kč. Ve statistických tabulkách uvedených výše je údaj z roku 2014, kdy příjmy dosáhly 373,3 mld Kč. Jedná se o tedy nárůst oproti předchozímu roku o 21,2 mld Kč.

Podle tabulek uvedených výše činily v roce 2014 příjmy na nemocenské a důchodové pojištění 359 mld Kč a výdaje 398,5 mld Kč. V roce 2014 se jednalo tedy o schodek 39,5 mld Kč. V roce 2015 pak dle údajů uvedených v tiskové zprávě činily

příjmy na nemocenské a důchodové pojištění 379,1 mld. Kč a výdaje 409,6 mld Kč. Schodek se snížil na 30,5 mld Kč. Při rozdělení pojistného na důchodové a nemocenské pojištění, lze sledovat, že příjmy na důchodové pojištění v roce 2014 činily 332,9 mld Kč a výdaje na důchodové pojištění činily 376,7 mld Kč. Jednalo se tedy o schodek ve výši 43,8 mld Kč. V roce 2015 podle uvedené tiskové zprávy bylo vybráno na důchodové pojištění celkem 351,9 mld Kč a výdaje na důchodové pojištění tvořily částku 385,5 mld Kč. V loňském roce 2015 byl schodek v důchodovém pojištění 33,6 mld Kč.

Příjmy na nemocenské pojištění v roce 2015 činily 27,2 mld Kč a na nemocenských dávkách bylo vyplaceno 24,1 mld. Kč. Když tyto údaje porovnáme opět s rokem 2014 (uvedeno v tabulkách výše), příjmy tvořily 25,7 mld Kč výdaje pak 22,1 mld Kč. „*Historicky nejvyšší výběr tak potvrzuje, že se ČSSZ výrazně podílí na oživení české ekonomiky.*“⁵⁹

Pro srovnání, například na Slovensku je v současné době také dlouhodobě vysoká úspěšnost výběru pojistného tamního úřadu Sociálnej poisťovne. Příjmy sociálního pojištění za období leden – únor 2016 dosáhly 549,95 mil eur, což je v porovnání se stejným obdobím loňského roku nárůst až o 43,57 mil eur. Sociálna poisťovna dosáhla rekordního meziročního nárůstu o 108,61 %. Tento úspěch je přičítán nárůstu zaměstnanosti a zvýšení počtu pracovních míst a také zvýšení kontroly zaměřené na přihlašování zaměstnanců a placení odvodů ve správné výši. Zvýšení příjmů znamená snížení dotací ze strany státního rozpočtu Slovenské republiky na to, aby byly pokryty potřeby výplaty důchodů.⁶⁰

⁵⁹ Česká správa sociálního zabezpečení. *Tiskové zprávy*. [online]. [cit.2016-02-14]. Dostupné z WWW: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2016/20160108-cssz-historicky-nejvyssi-vyber-na-pojistnem-v-roce-2015-cinily-prijmy-na-socialni-zabezpece.htm>

⁶⁰Sociálna poisťovňa. *Aktuality*. [online]. [cit.2016-03-01]. Dostupné z WWW: <http://www.socpoist.sk/aktuality-socialna-poistovna-vysoko-prekrocila-plan-vyberu-poistneho--na-dochodky-potrebuje-menej-zo-statneho-rozpoctu/48411s61308c>

„Více zaměstnavatelů, více zaměstnanců, za které jejich zaměstnavatelé odvádí pojistné. A rekordní příjmy z pojistného. Takto by se dal stručně charakterizovat uplynulý rok 2015 z pohledu České správy sociálního zabezpečení. Zvýšil se totiž jak počet zaměstnavatelů (o 4 284), tak počet zaměstnaných pojištěnců (o 93 327), čímž narostl počet poplatníků. Počet osob samostatně výdělečně činných (OSVČ) oproti roku 2014 stoupl, bylo jich o 3 596 více, poklesl však počet OSVČ povinných platit zálohy na důchodovém pojištění (téměř o 500), o 789 méně OSVČ bylo účastno nemocenského pojištění.“⁶¹

Zvýšení příjmů v roce 2015 bylo ovlivněno rostoucím počtem poplatníků pojistného a také oživením celkové ekonomiky státu. Jistě by bylo dobré, kdyby tento trend pokračoval i v dalších letech, aby se systém sociálního pojištění v České republice stal více vyrovnaný a stabilizovaný.

⁶¹ Česká správa sociálního zabezpečení. *Tiskové zprávy*. [online]. [cit.2016-02-14]. Dostupné z WWW: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2016/20160210-cssz-v-roce-2015-vzrostl-pocet-zamestnavatelu-i-pojistencu.htm>

5 Zhodnocení a doporučení

V analytické části diplomové práce byly zmapovány různé dostupné ukazatele, které byly sestaveny do přehledných tabulek a grafů. Tyto ukazatele byly konfrontovány s legislativními změnami a dalšími změnami, které mohly mít na jejich vývoj vliv. Byla popsána i některá ustanovení, která jsou v platnosti na Slovensku. Současný stav pojistného na sociální zabezpečení v České republice není dobrý, protože, ač výběr pojistného se pohybuje kolem 99 – 100 %, celkové výdaje ze systému převyšují příjmy, které jsou vybrány od jednotlivých poplatníků pojistného. Přestože se příjmy na sociální zabezpečení v roce 2015 zvýšily, je potřeba provést opatření, která by optimalizovala systém sociálního pojištění a zaručila trvalé zvýšení příjmů z pojistného odváděné do systému sociálního zabezpečení.

5.1 Návrhy na zvýšení výběru pojistného

1. Pohledávky za odhlášenými plátcí pojistného rostou. Mnoho podnikatelů, kteří mají problémy s placením svých závazků, ukončí činnost zadlužené firmy a přihlásí si firmu novou. Tato nová firma je bez problému zapsána do obchodního rejstříku, přijde se přihlásit na okresní správu sociálního zabezpečení a otevře si registraci pro nové identifikační číslo a vznikají nové dluhy. Takto se to i několikrát opakuje. Další problém může nastat v případě, kdy jednatel má podle obchodního rejstříku trvalé bydliště na ohlašovně pobytu, tedy na magistrátu města nebo obecním úřadu. Pak může být problém s doručováním písemností a vymáháním pohledávek, či kontaktováním klienta.

Pro zlepšení tohoto stavu by musela být schválena změna právních předpisů, která by znemožnila, aby jednatel zadlužené firmy nechal zapsat do obchodního rejstříku novou firmu, nebo aby jednatel, který má trvalé bydliště na ohlašovně pobytu nemohl do obchodního rejstříku zapsat nový subjekt. Tímto opatřením by se snížil dluh na pohledávkách, které České správě sociálního zabezpečení za dlužníky vznikají.

2. Penále z prodlení, pokud je zaměstnavatel nebo osoba samostatně výdělečně činná přihlášena v registru plátců, činí 0,05 % za každý den prodlení. V případě, že má plátce sjednán u okresní správy sociálního zabezpečení splátkový kalendář, pak je penále poloviční, tedy 0,025 %. V případě penále, které by klientovi vzniklo v bankovním ústavu či u jiného subjektu, je penále o mnoho vyšší než penále, které je stanoveno sazbou u pojistného na sociální zabezpečení. Podniky, pokud mají finanční problémy, spíše nezaplatí okresní správě sociálního zabezpečení, než jinému subjektu, protože sazba penále není tak vysoká. Tím se obrovským tempem zvyšují dluhy za plátcí pojistného. Výše penále je od 1.1.2007 stále stejná. Mzdy, ceny výrobků a služeb se od té doby několikrát zvýšily, procentní výše odvodů i penále zůstává stejná.

Byla-li by legislativně zvýšena sazba penále z prodlení, které vznikne pozdní platbou nebo neuhrazením pojistného na sociální zabezpečení, zvýšil by se příjem na sociální zabezpečení jak u OSVČ, tak u zaměstnavatelů, neboť obě skupiny plátců mají shodnou výši penále.

3. Příslušné zákony stanovují strop pokut za jednotlivá porušení zákonů, pro mnohé plátce nemá výše pokut výchovný účinek. Dluhy na pokutách činí přibližně 0,25 % z celkové části všech pohledávek za plátcí pojistného. V porovnání se Slovenskou republikou, kde je sazba pokut stanovena denní sazbou za prodlení, se zdá jako spravedlivější, neboť každý dostane vyšší pokuty odůvodnitelnou. Na Slovensku je stanovena také vyšší maximální hranice pokut, je téměř čtyřnásobná než u nás. Pokutuje se zde například neuvedení variabilního či specifického symbolu při placení, což se u nás nepokutuje.

V případě zvýšení stropu uložených pokut, by okresní správa sociálního zabezpečení měla možnost vyšší variability uložených pokut. Pokud by se podařilo přijmout slovenský model se stanovenou sazbou pokuty za den prodlení, byla by výše pokuty prokazatelněji odůvodnitelná. Pokud by se i v naší republice zavedlo pokutování neuvedení variabilního či specifického symbolu u platby, tak jako mají na Slovensku, lidé by si více dávali pozor při platbě a snažili by se provádět své platby přesněji.

4. O výši konkrétní pokuty za konkrétní porušení rozhoduje příslušná správa sociálního zabezpečení. Pokuty jsou udělovány plátcům pojistného spíše při nižší hranici stanovené příslušným zákonem.

Pokud by se změnila metodika okresních správ sociálního zabezpečení tak, že by pokuty byly předepisovány i ve vyšších částkách, při horní hranici zákonem stanovených pokut, například při opakovaném porušení, zvýšil by se výběr pojistného jak u osob samostatně výdělečně činných, tak u zaměstnavatelů. Pokuta, která je vystavena plátcům, je často nízká a navíc pokutovaného plátce nepřiměje k nápravě.

5. Pro odvod pojistného na sociální pojištění, podobně jako pro zdravotní pojištění je stanoven maximální vyměřovací základ. Dosáhne-li plátce pojistného v daném kalendářním roce tohoto stropu, nemusí již nadále v příslušném roce odvádět pojistné na sociální zabezpečení. V případě, že má zaměstnanec více zaměstnavatelů a překročí maximální vyměřovací základ, v následujícím roce si požádá o vrácení tohoto přeplatku okresní správu sociálního zabezpečení, v případě, že má jednoho zaměstnavatele, odvody po dosažení hranice maximálního vyměřovacího základu přestane hradit.

V případě, že by byl změněn zákon, který by zvýšil či zrušil strop pro maximální vyměřovací základ, zvýšil by se výběr pojistného jak za zaměstnance, tak za zaměstnavatele, částečně i za osoby samostatně výdělečně činné. Většina maximálních vyměřovacích základů je uplatňována u zaměstnanců.

6. Osoby samostatně výdělečně činné odvádí na pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti ve výši 29,2 % z vyměřovacího základu, za zaměstnance je odvedeno 31,5 % z vyměřovacího základu. Osoba samostatně výdělečně činná jedenkrát za rok předkládá okresní správě sociálního zabezpečení Přehled o příjmech a výdajích a z tohoto přehledu se pak vypočítá výše záloh pro příští kalendářní rok. Mnoho OSVČ si příjmy a výdaje nastaví tak, aby odváděli minimální stanovené zálohy.

V případě zvýšení sazby pojistného u OSVČ zákonem, by se zvýšil výběr pojistného u osob samostatně výdělečně činných. Aby si klienti neuváděli nejnižší výdělků, měla by se změnit metodika OSSZ a u OSVČ by se měly provádět více kontroly uvedených údajů na předloženém přehledu o příjmech a výdajích. K tomuto úkolu, aby měly správy sociálního zabezpečení nástroje na kontrolu správnosti vykázaných údajů osobou samostatně výdělečně činnou, by bylo zapotřebí větší spolupráce s dalšími institucemi, například finančními úřady, ale také zvýšení počtu zaměstnanců okresních správ sociálního zabezpečení, kteří by kontrolu údajů prováděli. V případě zjištění chybně vykázaných údajů, doměřit neodvedené pojistné a k tomu předepsat příslušné penále.

7. Plátce pojistného, pokud má povolen splátkový kalendář a je-li přihlášen v rejstříku plátců, hradí poloviční penále. V případě, že dojde k prodlení platby splátky nebo běžného pojistného, může okresní správa sociálního zabezpečení zrušit splátkový kalendář, popřípadě může pochybení plátce tolerovat.

Pokud by se změnila metodika OSSZ a správy by byly vůči klientům přísnější, zvýšil by se výběr pojistného jak u OSVČ, tak u zaměstnavatelů. Nejsou-li splátky dle splátkového kalendáře, nebo pojistné hrazeno včas, pak netolerovat tato pochybení a splátkový kalendář zrušit hned. Dále by bylo dobré zvýšit penále z prodlení, pokud má plátce pojistného povolen splátkový kalendář – viz bod 2.

8. Další možností pro zvýšení výběru by bylo zpoplatnění vydávaných potvrzení o bezdlužnosti a dalších potvrzení, které správy sociálního zabezpečení vydávají klientům a zpoplatnění podaných žádostí o prominutí penále. Tyto úkony jsou na některých úřadech zpoplatněny.

Důsledkem navržených opatření by se mohl zvýšit výběr pojistného na sociální zabezpečení. Pokud by se zrealizovaly alespoň některé z uvedených návrhů, mohly by se zvýšit, alespoň částečně, celkové příjmy na sociální zabezpečení. Od roku 2009 do současnosti příjmy od jednotlivých plátců pojistného nedosahují výdajů, které jsou ze systému poskytovány na dávky nemocenského pojištění, důchodového pojištění a státní politiku zaměstnanosti.

6 Závěr

Pojistné na sociální zabezpečení tvoří významnou část státního rozpočtu. Úspěšnost výběru pojistného je dlouhodobě téměř stoprocentní, přesto nelze konstatovat, že by systém byl v současné době soběstačný. Celkové výdaje, které jsou poskytovány z tohoto systému občanům, tedy dávky nemocenského a důchodového pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, převyšují v několika posledních letech, příjmy na sociální pojištění. Vláda, společnost, odborníci, by se měli zamyslet nad celým systémem, zda tak, jak je v současné době nastaven, je skutečně funkční a měli by přijmout opatření, která by pomohla dosáhnout soběstačnosti systému.

V předchozích letech bylo přijato mnoho legislativních změn, které představovaly náročný proces jak pro zaměstnance správ sociálního zabezpečení, tak pro mzdové účetní, a pro programátory, na straně ČSSZ i na straně účetních. Změny jsou často vládou schvalovány na poslední chvíli a čeká se, zda dojde k jejich schválení či nikoliv. V teoretické části diplomové práce byl popsán systém sociálního pojištění a některé změny, které byly schváleny a realizovány. V analytické části diplomové práce byly zkoumány různé dostupné statistiky a odborné zdroje. Byly porovnány příjmy a výdaje na nemocenské dávky, příjmy a výdaje na důchodové dávky, celkové příjmy a výdaje na sociální zabezpečení. Byla zkoumána struktura pohledávek, počet plátců pojistného, úspěšnost výběru pojistného.

Ještě v roce 2008 příjmy pokrývaly výdaje, to se ale změnilo, zejména v důchodovém pojištění. Od roku 2009 vynaložené náklady na poskytnuté dávky důchodového pojištění překračují příjmy. Je tedy potřeba se systémem sociálního pojištění „něco dělat“, aby opět mohl být soběstačný.

V oblasti nemocenského pojištění proběhlo několik úprav. Zásadní změnou byl zákon 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, který nabyl účinnosti od 1.1.2009. Tento zákon přinesl několik zásadních změn, mezi které patří i ta, že na výplatě prvních čtrnácti dnů dávek nemocenského pojištění zaměstnanců se začali podílet také jejich zaměstnavatelé. V souvislosti s tím se změnila i výše pojistného na sociální zabezpečení a byla ovlivněna celková výše příjmů. V současné době příjmy na nemocenské pojištění

převyšují výdaje, lze tedy konstatovat, že systém nemocenského pojištění je aktuálně stabilizovaný a soběstačný.

Oblast důchodového pojištění prošla také několika legislativními úpravami, které ovlivnily důchodový systém. Na výdaje důchodových dávek má vliv zvyšování nezaměstnanosti, nebo propouštění předdůchodových zaměstnanců, což lidé řeší odchodem do předčasného důchodu. Zvyšují se tak výdaje na dávky důchodového pojištění.

V závěrečné části diplomové práce byly navrženy konkrétní změny, které by mohly zvýšit výběr pojistného na sociální zabezpečení v České republice.

Jednou z navržených možností zvýšení výběru pojistného na sociální zabezpečení je zvýšení penále za neplacení nebo pozdní úhrady pojistného. Penále se počítá procentní sazbou z pojistného, které je plátce povinen uhradit. Penále se od roku 2007 nezvýšilo a jeho sazba je nižší než v jiných institucích či bankách. Další z variant, která by mohla pomoci zvýšit příjmy je zvýšení pokut, které jsou plátcům udělovány v případě porušení zákonem předepsaných povinností. Zvýšit by se mohla maximální hranice, která je stanovena zákonem, ale také praxe správ sociálního zabezpečení, aby v případě opakovaného porušování zákona byly plátcům udělovány pokuty vyšší, při horní hranici stanovené zákonem. Zvýšení výběru pojistného by také napomohlo případné zrušení či zvýšení hranice pro maximální vyměřovací základ či zvýšení odvodů osob samostatně výdělečně činných. Dalším možným opatřením by bylo znemožnění podnikání zadluženým osobám, nebo osobám, které nemají trvalé bydliště.

I když se Česká správa sociálního zabezpečení snaží o proklientský přístup, v některých případech by mohla být vůči klientům přísnější. Například méně tolerovat porušení splátkového režimu, být přísnější při udělování pokut a podobně.

Některé změny, které byly v závěru práce navrženy by musely být schváleny vládou České republiky a zahrnuty do změn legislativních předpisů o sociálním zabezpečení, některé by byly v kompetenci samotných správ sociálního zabezpečení. Pokud by byly zavedeny aspoň některé z nich, pak by se mohly zvýšit příjmy z pojistného na sociální zabezpečení a systém sociálního pojištění by mohl být, v naší zemi za nějaký čas, opět soběstačný.

7 Seznam použitých zdrojů

Seznam použité literatury

ARNOLDOVÁ A., *Sociální zabezpečení I*; 1. vydání, Praha 2012, Grada Publishing a.s. 2012, 532 stran, ISBN 978-80-247-3724-9

HEJKAL, T., ŠVÁCHOVÁ, M. *Nemocenské pojištění v roce 2004*. 1. vydání. Praha: PRAGOEDUCA, 2004. 94 s. ISBN 80-7310-014-2.

CHVÁTALOVÁ I. a kol. *Právo sociálního zabezpečení v České republice a Evropské unii*, 1. vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2012, 290 stran, ISBN 978-80-7380-374-2.

KAHOUN V. a kol. *Sociální zabezpečení, vybrané kapitoly*, 1. vydání. Praha: Triton, 2009, 445 stran, ISBN 978-80-7387-346-2

KREBS V. a kol., *Sociální politika*; 6., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2015, 568 stran, ISBN 978-80-7478-921-2.

MARTINÍKOVÁ, J. *Úvod do práva sociálního zabezpečení*. 1. vydání. Ostrava: VŠB-Technická univerzita Ostrava, 2003. 92 s. ISBN 80-248-0464-6.

RYBA, J. a kol. *Nad sociálním zabezpečením*. 2. vydání. Praha: ORAC, 2000. 231 s. ISBN 80-86199-01-0.

TOMEŠ I., *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost (výběr z přednášek na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy)*. 1. vydání. Praha 1996, vydavatelství a nakladatelství SOCIOPRESS, spol. s r.o. Praha, ISBN 80-902260-0-0.

VOŘÍŠEK, V. a kol. *Lexikon sociálního zabezpečení, zdravotní pojištění*. 1. vydání. Ostrava: Sagit, 2002. 559 s. ISBN 80-7208-266-3.

ŽENÍŠKOVÁ M., *Pojistné na sociální zabezpečení zaměstnavatelů, zaměstnanců, OSVČ, dobrovolně důchodově pojištěných s komentářem a příklady k 1.1.2014*; 6.aktualizované vydání, ANAG s.r.o., Olomouc 2014, 158 stran, ISBN 978-80-7263-861-1.

Internetové zdroje

Česká správa sociálního zabezpečení. *80 let sociálního pojištění*. [online]. [cit.2015-08-20]. Dostupné z WWW: http://www.cssz.cz/stranky/konference-80let/brozura_c.pdf

Česká správa sociálního zabezpečení.. *Tiskové zprávy*. [online]. [cit.2015-08-20]. Dostupné z WWW: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2015/2015-03-30-vilem-kahoun-nove-sluzby-verejnosti-startuji-dalsi-etapu-cssz-i-po-25-letech-ma-nove-vize.htm>

Česká správa sociálního zabezpečení. *Tiskové zprávy*. [online]. [cit.2016-01-08]. Dostupné z WWW: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2015/2015-12-30-cssz-zruseni-duchodoveho-sporeni-meni-sazby-duchodoveho-pojisteni.-v-nemocenskem-pojisten.htm>

Česká správa sociálního zabezpečení. *Tiskové zprávy*. [online]. [cit.2016-01-11]. Dostupné z WWW: <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/zmeny-v-duchodovem-pojisteni-od-1-1-2016.htm>

Česká správa sociálního zabezpečení. *Tiskové zprávy*. [online]. [cit.2016-02-14]. Dostupné z WWW: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2016/20160108-cssz-historicky-nejvyssi-vyber-na-pojistnem-v-roce-2015-cinily-prijmy-na-socialni-zabezpece.htm>

Česká správa sociálního zabezpečení. *Tiskové zprávy*. [online]. [cit.2016-02-14]. Dostupné z WWW: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2016/20160210-cssz-v-roce-2015-vzrostl-pocet-zamestnavatele-i-pojistencu.htm>

Česká správa sociálního zabezpečení. *Profil organizace*. [online]. [cit.2016-02-14]. Dostupné z WWW: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/organizacni-struktura/okresni-spravy-socialniho-zabezpeceni.htm>

ČSOB. *Sociální pojištění v ČR patří k nejvyšším v Evropské unii*. [online]. [cit. 2015-08-21]. Dostupné z WWW: <http://www.csob.cz/cz/SME/Infoservis/Finance-dane/Dane-a-ucetnictvi/Stranky/20741480.aspx>

Právo sociálního zabezpečení. *Přednášky*. [online]. [cit.2015-08-20]. Dostupné z WWW: http://www.szab-ch-vske.estranky.cz/clanky/prednasky/pravo-socialniho-zabezpeceni---predn_-1_.html

Sociálna poisťovňa. *Aktuality*. [online]. [cit.2016-03-01]. Dostupné z WWW: <http://www.socpoist.sk/aktuality-socialna-poistovna-vysoko-prekrocila-plan-vyberu-poistneho--na-dochodky-potrebuje-menej-zo-statneho-rozpoctu/48411s61308c>

Sociálna poisťovňa. *Pojistné a pokuty*. [online]. [cit.2016-02-20]. Dostupné z WWW: <http://www.socpoist.sk/poistne-a-pokuty/55439s>

Články v seriálové publikaci

SIMIN MOZAYENI. Social Insurance, Payroll Tax Structure, and Saving Rates: An International Comparison for OECD Countries. *Proceedings of International Academic Conferences* [online]. 2015 [cit. 2016-03-01]. ISSN edsrep. 1003385. Dostupné z: <https://ideas.repec.org/p/sek/iacpro/1003385.html>

SCHINDLER, Dirk a Hongyan YANG. Catalysts for social insurance. *International tax and public finance* [online]. 2015, **22**(2), 274-310 [cit. 2016-03-01]. ISSN 09275940. Dostupné z: [http://eds.a.ebscohost.com/eds/results?sid=a1ae999d-eda9-4a6c-b7ff-7fb1d456f225%40sessionmgr4002&vid=2&hid=4211&bquery=\(social+AND+insurance+AND+catalysts\)&bdata=Jmxhbmc9Y3MmdHlwZT0wJnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d](http://eds.a.ebscohost.com/eds/results?sid=a1ae999d-eda9-4a6c-b7ff-7fb1d456f225%40sessionmgr4002&vid=2&hid=4211&bquery=(social+AND+insurance+AND+catalysts)&bdata=Jmxhbmc9Y3MmdHlwZT0wJnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d)

Právní předpisy

Česko. Zákon č. 589/1992 ze dne 1.1.1993 o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti.

Česko. Zákon č. 582/1991 ze dne 1.1.1992 o organizaci a provádění sociálního zabezpečení.

Česko. Zákon č. 187/2006 ze dne 1.1.2009 o nemocenském pojištění.

Česko. Zákon č. 155/1995 ze dne 1.1.1996 o důchodovém pojištění.

Česko. Vyhláška č. 161/1998 ze dne 13.7.1998 o promíjení penále správami sociálního zabezpečení.

Ostatní zdroje

Česká správa sociálního zabezpečení. *Příručka OSVČ pro oblast sociálního zabezpečení v roce 2015*. 1. vydání. Praha 2015. 25 stran. ISBN 978-80-87039-7.